

**«Αναφορά στην ιστορία της νεοελληνικής
εκπαίδευσης»
(νεοελληνικός διαφωτισμός – σήμερα)**

Εργασία του **Σαλονικίδη Ιωάννη**, δασκάλου.

**ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ • 1998**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Νεοελληνικός διαφωτισμός	1
2. 1821 – 1827	5
3. 1828 – 1853	7
4. 1854 – 1894	9
5. 1895 – 1916	12
6. 1917 – 1928	16
7. 1929 – 1950	19
8. 1951 – 1963	22
9. 1964 – 1973	24
10. 1974 – 1980	27
11. 1981 – 1985	30
12. ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΝΟΨΗ	34
13. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	36
14. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ	44

ΕΠΕΞΗΓΗΣΕΙΣ:

1. Για κάθε χρονολογική περίοδο αναφέρονται τα σπουδαιότερα γεγονότα και γίνεται σύντομος σχολιασμός τους. Ακολουθεί σύντομη κριτική και διαπιστώσεις.
2. Οι υποσημειώσεις στο τέλος κάθε σελίδας παραπέμπουν σε βιβλιογραφία που χρησιμοποιήθηκε για την τεκμηρίωση της εργασίας.
3. Στο παράρτημα, που βρίσκεται στις τελευταίες σελίδες, παρατίθενται διαγράμματα με την διάρθρωση της ελληνικής εκπαίδευσης, όπως αυτή προκύπτει από τα διατάγματα, τα νομοσχέδια και τους νόμους των διαφόρων χρονολογικών περιόδων.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ ¹

Προς το τέλος του 17^{ου} αιώνα, σημειώνεται στη Δυτική Ευρώπη ζωηρή πνευματική κίνηση, για να λυτρωθεί το ανθρώπινο πνεύμα από τις προλήψεις, τις δεισιδαιμονίες, την αυθεντία του κράτους και της εκκλησίας (απολυταρχία) και να επικρατήσει ο ορθός λόγος, το κριτικό πνεύμα, η πνευματική ελευθερία, η ανεξιθρησκία και ο σεβασμός της αξιοπρέπειας του κάθε ανθρώπου. Η κίνηση αυτή ονομάστηκε «**Διαφωτισμός**».

Οι ιδέες αυτές έφτασαν και στον τουρκοκρατούμενο ελληνικό χώρο, όταν οι συνθήκες ήταν κατάλληλες. Τέτοιες συνθήκες δημιουργήθηκαν στις αρχές του 18^{ου} αιώνα με την ανάθεση σε ελληνικά χέρια της εξουσίας των παραδουνάβιων ηγεμονιών, αλλά και αργότερα με τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774). Αυτή, λοιπόν, η περίοδος μπορεί να οριστεί ως η περίοδος του «**Νεοελληνικού Διαφωτισμού**», που τελειώνει με την έναρξη της ελληνικής Επανάστασης(1821).

Οι περιοχές στις οποίες αρχικά εκδηλώθηκε ήταν τα μεγάλα κέντρα ακμής του ελληνικού στοιχείου, όπου υπήρχαν ανώτερες σχολές και ακαδημίες (Σμύρνη, Ιωάννινα, Χίος, Άθως, Βουκουρέστι, Ιάσιο...) και ελληνικά τυπογραφεία (Βενετία, Βιέννη, Λειψία, Άμστερνταμ, Παρίσι, Κωνσταντινούπολη, Βουκουρέστι). Στις ίδιες περιοχές η οικονομική ανάπτυξη ήταν πρωτόγνωρη με αποτέλεσμα να γνωρίσει μεγάλη άνθηση και η παιδεία. Έτσι οι Έλληνες έμποροι και λόγιοι θα έρθουν σε επαφή με το ευρωπαϊκό πνεύμα, ενώ τα έργα του Λοκ, του Καρτέσιου, του Ρουσσώ, του Λάιμπνιτς, του Βολτέρου θα μεταφραστούν στα ελληνικά, λίγο μετά την κυκλοφορία τους στην Ευρώπη.

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός, όπως και ο δυτικοευρωπαϊκός, πολεμάει το πολιτικό, κοινωνικό και θρησκευτικό κατεστημένο, ζητάει παιδεία για όλους και απαλλαγή του ανθρώπου από την πρόληψη και τη δεισιδαιμονία. Έχει όμως δυο σημαντικές διαφορές απ' αυτόν.

Κύριος σκοπός του ελληνικού διαφωτισμού είναι η απελευθέρωση του Έθνους που θα επιτευχθεί με μέσο την Παιδεία του Έθνους. Η παιδεία είναι αυτή που θα φέρει την ελευθερία, «*ενώ η έλλειψή της είναι η αιτία όλων των κακών*» (Κοραΐς, 1818).

Η άλλη διαφορά είναι πως η ελληνική διαφώτιση υπήρξε έργο μεμονωμένων προσωπικοτήτων, σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε στην υπόλοιπη Ευρώπη, όπου η κοσμική εξουσία υιοθετούσε τα συνθήματα του διαφωτισμού και προσάρμοζε σ' αυτά τη διοίκηση ή τον κατεύθυνε η ίδια για να εξυπηρετεί τους σκοπούς της.

¹ Για την περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού χρησιμοποιήθηκε η παρακάτω βιβλιογραφία
α. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τομ. ΙΑ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σελ. 328-359
β. Ελλάδα. Ιστορία και Πολιτισμός, τομ. 5^{ος}, Μαλλιάρης-Παιδεία, Αθήνα 1995, σελ.194-201
γ. Π. Κιτρομηλίδη, Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1996
δ. Θ. Γέρου, Η ελληνική παιδεία, Μαλλιάρης-Παιδεία, Θεσσαλονίκη 1996

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι θέσεις των κυριότερων εκπροσώπων του ελληνικού διαφωτισμού για την Παιδεία του Έθνους και ιδιαίτερα για τη γλώσσα που πρέπει αυτή να χρησιμοποιεί.

Ο **Ευγένιος Βούλγαρης** (1716-1806), κληρικός και λόγιος είναι περισσότερο γνωστός για τη «Λογική» του (1776). Πίστευε στην πειραματική μέθοδο της επιστήμης και κήρυσσε την ανεξιθρησκία. Αν και ήταν προοδευτικός στην αρχή, πέρασε αργότερα στον συντηρητισμό και έγινε εχθρός των νέων φιλοσοφικών ιδεών. Στο γλωσσικό τομέα στάθηκε αντίθετος σε κάθε ανανέωση και έγραψε στην αρχαϊζουσα.

Αντίθετα ο **Ιώσηπος Μοισιόδαξ** (1725-1800) είναι συνεπής εκπρόσωπος του διαφωτισμού. Γεννήθηκε στις παραδουνάβιες ηγεμονίες και στην αρχή ήταν μαθητής του Βούλγαρη. Σπούδασε φιλοσοφία, μαθηματικά και φυσικές επιστήμες στην Πάδοβα. Σ' αυτόν χρωστούμε το πρώτο δοκίμιο για την εκπαίδευση του διαφωτισμού. Το δοκίμιο του («Παιδαγωγική») δείχνει ότι επηρεάστηκε από τις παιδαγωγικές αντιλήψεις του Λοκ και ιδιαίτερα σε όσα αναφέρονται στην επιλογή των δασκάλων, τις σχέσεις των γονέων με τους δασκάλους, πώς να γίνονται ελκυστικά τα μαθήματα και πώς να αντιμετωπίζονται η αγένεια, η ψευτιά και η ανοησία. Ο Μοισιόδαξ δεν εμπιστεύεται καμιά φιλοσοφία που δεν υπόσχεται τίποτα όσον αφορά τη βελτίωση του ατόμου και της κοινωνίας. Πίστευε στην ομιλούμενη γλώσσα και καταδικάζει την αρχαιολατρία του Βούλγαρη. Οι ιδέες του προκάλεσαν ισχυρές αντιδράσεις των συντηρητικών κύκλων. Τις απόψεις του, παιδαγωγικές και γλωσσικές εκθέτει στην «Απολογία» του.

Ο **Δημήτριος Καταρτζής** (1725-1807) ήταν από τις μεγαλύτερες φυσιογνωμίες της εποχής του. Έφτασε μάλιστα να γίνει μεγάλος λογοθέτης της Βλαχίας. Οι απόψεις του για την παιδεία και τη γλώσσα ήταν: καθολικό όργανο η δημοτική, σύνδεση με τα ζωντανά στοιχεία της αρχαίας και με τη δυτική παιδεία στις πιο προοδευτικές της εκφάνσεις, εγκυκλοπαιδισμός σε αντίθεση με την παραδοσιακή γραμματική διδασκαλία. Τις θέσεις του ακολούθησαν με μικρές ή μεγαλύτερες αποκλίσεις ο **Ρήγας Φεραίος**, ο **Δανιήλ Φιλιππίδης** και ο **Γρηγόριος Κωσταντάς**. Ο ίδιος υποχρεώθηκε σε συμβιβασμό και στα 1791 συντάσσει μια γραμματική της απλής καθαρεύουσας.

Ο **Βενιαμίν Λέσβιος** (1762-1824) σπούδασε στην Πίζα και στο Παρίσι μαθηματικά και φυσική. Κλείνει περισσότερο προς τον εμπειρισμό του Λοκ. Ο ίδιος δίδαξε στην σχολή των Κυδωνίων φιλοσοφία, μαθηματικά και φυσική. Ο Βενιαμίν παίρνει θέση κατά της παραδοσιαρχίας. Στο έργο του «Στοιχεία μεταφυσικής» αναπτύσσει θεωρίες για την ύπαρξη σωμάτων, αλήθειας, κόσμων και για το ρόλο που παίζουν οι αισθήσεις στη γνώση. Είναι πολέμιος της γραμματικής, της ρητορικής και της ποιητικής, ενώ υμνεί τα μαθηματικά. Οι «αντιδραστικοί» τον κατηγορήσαν για αθεϊσμό και είπαν ότι εισάγει καινά δαιμόνια με τις επιστημονικές του απόψεις.

Κύριος εκπρόσωπος του Νεοελληνικού Διαφωτισμού είναι ο **Αδαμάντιος Κοραής** (1748-1833). Οι θέσεις του Κοραή για την παιδεία αποτελούν μια σύνθεση των παιδαγωγικών θεωριών όλων των στοχαστών αυτής της περιόδου (Μοισιόδακα, Ψαλίδα, Βενιαμίν, Φιλιππίδη, Κωνσταντά). Όλοι αυτοί συμφωνούν στο εξής: η ελληνική σκέψη πρέπει πρώτα να περάσει μια διαδικασία μαθητείας με σκοπό την αφομοίωση της σκέψης άλλων λαών. Οι Έλληνες δεν είναι υποχρεωμένοι να αρχίσουν απ' το μηδέν, αφού μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη σοφία και τις ανακαλύψεις των άλλων. Όλοι, επίσης, συμφωνούν ότι υπάρχουν δύο πηγές για την αναδιαιδαιγώγηση των Ελλήνων: οι σύγχρονοι Ευρωπαίοι λόγιοι, επιστήμονες και φιλόσοφοι και ο ελληνικός πολιτισμός.

Η φιλοσοφική θεωρία του Κοραή για την παιδεία θεωρείται η πρώτη σοβαρή προσπάθεια για την συγκρότηση μιας παιδαγωγικής θεωρίας, σύμφωνης με τις ανάγκες της νεότερης Ελλάδας. Αυτό φαίνεται από τα βασικά σημεία της θεωρίας του που διαγράφονται ως εξής:²

² Θ. Γέρου, Η ελληνική παιδεία, Μαλλιάρης-Παιδεία, Θεσσαλονίκη 1996, σελ.174-175

- Ο Κοραής πιστεύει ότι η επίτευξη της ελευθερίας είναι αρκετά μεγάλο κατόρθωμα, αλλά η διατήρησή της ακόμα μεγαλύτερο. Η διχόνοια είναι σοβαρότερος εχθρός από τους Τούρκους.
- Οι Έλληνες στοχαστές είναι ανίκανοι να διατυπώσουν τους απαιτούμενους παιδαγωγικούς στόχους, γιατί βρίσκονται και οι ίδιοι σε σύγχυση, όσον αφορά τις βασικές αρχές.
- Μόνο η συνεπής επεξεργασία του νοήματος τεσσάρων βασικών εννοιών της πολιτικής θεωρίας (ευτυχία, αρετή, δίκαιο, ελευθερία) θα μας βοηθήσουν να βρούμε απ' το αδιέξοδο. Για να επιτευχθούν αυτές οι τέσσερις αρχές χρειάζεται μετριοπάθεια. Μετριοπάθεια στην επιδίωξη της ευχαρίστησης, σεβασμός στην ισότητα και πνεύμα συνεργασίας.

Για τη γλώσσα η θέση του Κοραή είναι η εξής: «*Η γλώσσα μας δεν είναι ούτε βαρβάρων γλώσσα ούτε αρχαία, αλλά μια νέα γλώσσα ενός νέου έθνους. Είναι η κόρη και η κληρονόμος του πλούσιού της προγόνου*».³

Η γλώσσα αυτή θα ήταν τέτοια που θα την καταλαβαίνει ο λαός, αλλά δε θα προκαλεί την αντίδραση των μορφωμένων τάξεων. Ο Κοραής κατόρθωσε να βρει μια μέση οδό – να πετύχει ένα συμβιβασμό, που όμως δεν κράτησε για πολύ.

Όλες οι παραπάνω απόψεις των εκπροσώπων του Νεοελληνικού Διαφωτισμού δέχτηκαν επιθέσεις ήπιες ή σφοδρές από τρία κοινωνικά σύνολα: την Εκκλησία, τους Φαναριώτες και τους προεστούς.

Η Εκκλησία διαπιστώνει πως χάνει τη δύναμή της και αντιδρά στις νεωτερικτικές αντιλήψεις, όταν μάλιστα πολλές απ' αυτές στηρίζονται στη «Νευτώνεια Φυσική». Είναι αντίθετη και στους ξένους και στους αρχαίους. Με αποδοκιμασίες και επίσημες εκκλησιαστικές πράξεις προσπαθεί να ελέγξει την εξάπλωση των νέων ιδεών. Είναι χαρακτηριστικές οι προσπάθειές της να τυπώνονται όλα τα βιβλία στο τυπογραφείο του Οικουμενικού Πατριαρχείου, οι αποφάσεις για επιβολή λογοκρισίας κλπ.

Οι Φαναριώτες απ' την πλευρά τους, όταν εδραίωσαν την εξουσία τους προσπάθησαν να προάγουν και όσους ήταν εξαρτημένοι απ' αυτούς (Δεσποτικός διαφωτισμός). Όταν όμως άρχισαν να δημιουργούνται κινήματα που είτε τους αγνοούν είτε στρέφονται εναντίον τους, τότε λαμβάνουν θέσεις πιο κοντά προς την συντήρηση. Έτσι εξηγείται και η μεταστροφή στις ιδέες ορισμένων εκπροσώπων του διαφωτισμού, όπως για παράδειγμα του Δημήτριου Καταρτζή.

Τέλος, οι προεστοί αντιδρούν κι αυτοί αναλόγως, καθώς βλέπουν να θίγονται κεκτημένα δικαιώματα και εξουσίες τους από τις νέες ιδέες που διασπείρει ο διαφωτισμός.

Ως αποτέλεσμα αυτής της αντιπαράθεσης, των διαφωτιστών από τη μία και των συντηρητικών από την άλλη, έχουμε τη δημιουργία αντιμαχόμενων παρατάξεων που μετά την απελευθέρωση μετατρέπονται αρκετές φορές σε πολιτικά σχήματα. Η αντιπαλότητα αυτή θα περάσει και στην εκπαίδευση, αφού κάθε προσπάθεια εκσυγχρονιστική θα προσκρούει στις δυνάμεις της συντήρησης, όπως αυτές μετεξελίσσονταν με την πάροδο των ετών.

Την περίοδο του διαφωτισμού διάφορες προσωπικότητες με σχετικά ομοιογενείς παιδαγωγικές, γλωσσικές και φιλοσοφικές απόψεις εργάζονται πάνω σ' ένα κοινό σκοπό. Να διαπλάσουν ανθρώπους και να τους προετοιμάσουν για την εθνική

³ Θ. Γέρου, Η ελληνική παιδεία, Μαλλιάρης-Παιδεία, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 176

ανεξαρτησία. Αυτή η φιλοσοφία για την παιδεία ήταν στενά συνδεδεμένη με τις κοινωνικές ανάγκες και βλέψεις της συγκεκριμένης εποχής.

Για πρώτη φορά στην ελληνική ιστορία η παιδεία γίνεται συνώνυμη της αρετής. Σε όλα τα τους κείμενα, οι στοχαστές αυτοί τονίζουν την απελευθερωτική δύναμη της γνώσης – απελευθερωτική και απ' την αμάθεια και απ' τις αλυσίδες της σκλαβιάς. «*Δράξασθε παιδείας*», ήταν το σύνθημα του Κοραή.

Πρόβλημα όμως δημιουργήθηκε εξαιτίας του διπλού προσανατολισμού του διαφωτισμού. Δηλαδή, του δυτικού πολιτισμού και του αρχαίου κόσμου. Έτσι έχουμε αντιθέσεις με ισχυρές επιπτώσεις στο γλωσσικό ζήτημα. Παρά τις καλές τους προθέσεις οι λόγιοι του διαφωτισμού δεν μπόρεσαν να λύσουν το γλωσσικό πρόβλημα, που θα ταλαιπωρήσει για έναν και πλέον αιώνα την ελληνική παιδεία.

Το γεγονός είναι ότι η ελληνική διαφώτιση με τα συνθήματά της για την εκπαίδευση πολέμησε την αμάθεια, γνώρισε στο Έθνος την πρόοδο των δυτικοευρωπαίων στις φυσικές και τεχνικές επιστήμες, του χάρισε πίστη, θάρρος και αισιοδοξία για το μέλλον του και το προετοίμασε ψυχικά για τον μεγάλο απελευθερωτικό αγώνα.

Η επανάσταση που θα ακολουθήσει θα διακόψει όλες τις πνευματικές προσπάθειες, γιατί οι ανάγκες, αρχικά του αγώνα και έπειτα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, εστιάστηκαν σε οργανωτικά και διοικητικά ζητήματα, ενώ πολιτικές έριδες έστρεψαν την προσοχή όλων σε μια πνευματικά στείρα αντιπαράθεση.

1821 - 1827

Οι κήρυκες του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, μ' επικεφαλής τον Αδαμάντιο Κοραή, θεωρούν το φωτισμό του Γένους απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάστασή του αρχικά κι έπειτα για την αξιοποίηση της ελευθερίας που θα κερδιζόταν με τα όπλα. Μόνο με την εκπαίδευση θα αποβάλλονταν τα ελαττώματα της περιόδου της τουρκοκρατίας. Υπήρχαν όμως κάποιοι κύκλοι που ήθελαν «να την παραστήσωσιν ως επιβλαβή εις τον κοινωνικόν βίον».

Αν και στο πρώτο συνταγματικό κείμενο της Επανάστασης του '21 δεν υπάρχουν ειδικά άρθρα για την εκπαίδευση, οι επαναστάτες αναθέτουν στον πρώτο υπουργό Εσωτερικών καθήκοντα για την εκπαίδευση⁴ αναφέροντας μάλιστα και τη διδακτική μέθοδο που θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί για την εκπαίδευση των Ελλήνων. Η μέθοδος αυτή είναι η **αλληλοδιδασκτική**.⁵

Η μέθοδος αυτή προτιμήθηκε γιατί είχε κυρίως: α) οικονομικά πλεονεκτήματα (αφού ένας δάσκαλος δίδασκε εκατοντάδες μαθητές βοηθούμενος απ' τους πιο προχωρημένους μαθητές) και β) αποτελούσε όπλο για την καταπολέμηση κάθε μορφής τυραννίας, γιατί το παιδί μάθαινε από νωρίς να διεκδικεί τα δικαιώματά του. Η μέθοδος αυτή κυριάρχησε στην ελληνική εκπαίδευση ως το 1877, οπότε αντικαταστάθηκε από τη «**συνδιδασκτική**» (ο δάσκαλος είναι ο «άρχοντας» της τάξης). Εύκολα γίνεται κατανοητός κι ο λόγος για τον οποίο μνημονεύεται η αλληλοδιδασκτική μέθοδος στο σύνταγμα του **1823**, που είναι το **πρώτο ελληνικό σύνταγμα** με ειδική αναφορά για την εκπαίδευση.⁶

Μέσα στο **1824**, ενώ η Επανάσταση περνά δύσκολες ώρες, έγινε λόγος για τρεις βαθμίδες εκπαίδευσης (κατώτερη, μέση, ανώτερη), ενώ επαναλαμβάνεται η ανάγκη να εξουδετερωθούν οι δυνάμεις που βλέπουν με δυσπιστία τη διάδοση της εκπαίδευσης, γιατί απειλεί τα συμφέροντά τους. Οι περιστάσεις όμως δεν επιτρέπουν την εφαρμογή του συστήματος κι έτσι η επιτροπή των βουλευτών που έχει συντάξει την σχετική εισήγηση περιορίζεται στη διατύπωση, ότι η αλληλοδιδασκτική μέθοδος είναι αυτή που προς το παρόν μπορεί να εφαρμοσθεί για το καλό της Ελλάδας και των μαθητών. (Εφημερίδα, Φίλος του Νόμου, 14 Ιουλίου 1824)

Την ίδια χρονιά συστήθηκε πενταμελής επιτροπή, με τη συμμετοχή του **Ανθιμου Γαζή** για να μελετήσει τα εκπαιδευτικά πράγματα. Η επιτροπή πρότεινε την ίδρυση δημοτικών σχολείων σε όλα τα χωριά, λύκεια στις πρωτεύουσες των νομών, ένα

⁴ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', παρ. Α, σελ. 303

⁵ Όπως παραπάνω, τομ. Α', κδ'

⁶ Όπως παραπάνω, τομ. Β', παρ. Α, σελ. 304

πανεπιστήμιο μ' όλες τις σχολές κι ένα διδασκαλείο στο Άργος. Τελικά ιδρύθηκε ένα μόνο κεντρικό αλληλοδιδασκτικό σχολείο στο Άργος.

Η Διοίκηση προσπαθεί να οργανώσει την εκπαίδευση. Υπουργός Παιδείας δεν υπάρχει και τις σχετικές ευθύνες έχει ο υπουργός Εσωτερικών. Αλλά η ανάγκη για την ύπαρξη εκτελεστικού οργάνου οδηγεί στο διορισμό ενός «Εφόρου της παιδείας και ηθικής ανατροφής των παιδών». Στη θέση αυτή τοποθετούνται, με τη σειρά, ο **Θεόκλητος Φαρμακίδης** και ο **Γ. Κωσταντάς**⁷ (εκπρόσωποι του διαφωτισμού).

Το **1825** ιδρύεται παρθεναγωγείο στην Αθήνα από την «Φιλόμουσο Εταιρεία», με πρώτο διευθυντή το **Νεόφυτο Νικητόπουλο**, δάσκαλο από τη Δημητσάνα. Το γεγονός αυτό είναι πολύ σημαντικό, γιατί έχουμε ένα πρώτο παράδειγμα για την μόρφωση των γυναικών και μάλιστα της πρώτης γενιάς που θα ζούσε ελεύθερη.

Στο σύνταγμα του **1827** τα άρθρα που αναφέρονται στην εκπαίδευση προβλέπουν ότι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα να ιδρύουν σχολεία και να επιλέγουν δασκάλους, για να μορφώνονται (άρθρο 20) και ότι η Βουλή επαγρυπνεί για τη δημόσια εκπαίδευση.⁸

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι η γενιά των αγωνιστών είχε ξεκαθαρισμένες εκπαιδευτικές αντιλήψεις που συνοψίζονται στα παρακάτω:

- α) εκπαιδευτικό σύστημα τριών βαθμίδων,
- β) υποχρεωτική εκπαίδευση, δωρεάν στην κατώτερη βαθμίδα και
- γ) η παιδεία αποβλέπει στο φωτισμό και τη διάπλαση ικανών πολιτών.

Παράλληλα φαίνονται και οι αντιδράσεις αυτών που εναντιώνονται στις προσπάθειες αυτές, γιατί διακυβεύονται τα συμφέροντά τους.

⁷ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, том. Α', κς'

⁸ Όπως παραπάνω, том. Β', παρ. Α, σελ. 304-305

1828 – 1853

Με τον ερχομό του Ιωάννη Καποδίστρια όλα όσα είχαν οραματισθεί οι Έλληνες στα χρόνια του Αγώνα διαψεύδονται. Ο ίδιος δίνει στην εκπαίδευση αυστηρό χαρακτήρα. Ιδρύει ένα ορφανοτροφείο στην Αίγινα, εκκλησιαστική σχολή στον Πόρο, στρατιωτική στο Ναύπλιο, γεωργική στην Τίρυνθα και Κεντρικό Σχολείο (για την προετοιμασία των δασκάλων) στην Αίγινα.

Η εκπαιδευτική του πολιτική όπως εκφράζεται στο ψήφισμα ΙΑ΄ της **εθνοσυνέλευσης του Άργους** (Αύγουστος **1829**) είναι μεν πρακτική, αλλά έχει και σοβαρές ελλείψεις. Δεν αναφέρεται στη μέση εκπαίδευση, ούτε καθορίζει τον τύπο των σχολών για την ανώτερη εκπαίδευση. Παράλληλα συντάσσονται σχολικοί κανονισμοί, που προβλέπουν αυστηρότητα και σκληραγωγία.

Όπως ήταν αναμενόμενο η διάψευση των προσδοκιών για καλυτέρευση της κατάστασης στην εκπαίδευση δημιούργησε ένα γενικό κλίμα απογοήτευσης, το οποίο οδήγησε στην εκδήλωση αντιδράσεων στο Κεντρικό Σχολείο της Αίγινας με άσχημα παρατράγουδα.⁹

Μετά το θάνατο του Ι. Καποδίστρια, το «**Ηγεμονικό Σύνταγμα**» του **1832** ξαναγυρίζει στις εκπαιδευτικές αντιλήψεις των πρώτων χρόνων του Αγώνα.¹⁰

Σημαντικότερη και διαρκέστερη σε αποτελέσματα ήταν η εκπαιδευτική πολιτική της Αντιβασιλείας. Στο διάταγμα της **6^{ης}/18^{ης} Φεβρουαρίου 1834** ρυθμίζονται τα σχετικά με την κατώτερη βαθμίδα εκπαίδευσης (δημοτικό ή σχολείο του λαού). Προβλεπόταν επτάχρονη πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ίδρυση δημοτικών σχολείων σε όλους τους δήμους, ορίζονταν τα μαθήματα του δημοτικού, ενώ γινόταν λόγος για τα καθήκοντα των δασκάλων, για έδρες επιθεωρητών, για διδασκαλείο, για πρότυπο σχολείο, για γενικό επιθεωρητή όλων των σχολείων κλπ.¹¹

Ακολουθεί μια σειρά διαταγμάτων (**1836-1837**) που καθορίζουν τα σχετικά με τη μέση και ανώτερη παιδεία.

Τα διατάγματα αυτά επιτρέπουν τη δημιουργία ιδιωτικών σχολείων, προβλέπουν την ίδρυση διδασκαλείου, ρυθμίζουν τις λεπτομέρειες λειτουργίας των σχολείων μέσης εκπαίδευσης (ελληνικό σχολείο και γυμνάσιο)¹², ιδρύουν το «Σχολείο Αρχιτεκτονικής» και έχουν πρόβλεψη για την ίδρυση πανεπιστημίου. Πάντως τα σχετικά με την ίδρυση του πανεπιστημίου ρυθμίστηκαν με το διάταγμα της **14^{ης} Απριλίου 1837**. Το πανεπιστήμιο ονομάστηκε «**Οθώνειο**» (αργότερα «**Εθνικό και Καποδιστριακό**») και είχε 4 σχολές αρχικά: Θεολογική, Νομική, Ιατρική και Φιλοσοφική.¹³

⁹ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Α΄, κη΄ - κθ΄

¹⁰ Όπως παραπάνω, τομ. Β΄, παρ. Α, σελ. 305-306

¹¹ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 37

¹² Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Α΄, κθ΄

¹³ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 38-39

Αρχιτέκτονας της εκπαιδευτικής πολιτικής της Αντιβασιλείας ήταν ο G. Maurer. Το σύστημα χαρακτηρίζεται από συγκεντρωτισμό. Εξωτερικά ήταν άρτιο και διατηρήθηκε αμετάβλητο (με ορισμένες προσθήκες το 1857) ως το 1929.

Η λειτουργία του συστήματος τα επόμενα χρόνια δε φαίνεται να ικανοποίησε. Αυτό βεβαιώνεται απ' την δραστηριότητα των ιδιωτικών φορέων εκπαίδευσης. Το 1836 ιδρύθηκε η «Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία», το 1843 το Βαρβάκειο, το 1849 το «Ελληνικόν Εκπαιδευτήριον». Τα προγράμματα είχαν κλασική κατεύθυνση (επίσημη γραμματική για τα δημοτικά ήταν η γραμματική της αρχαίας), ενώ οι φοιτητές διαμαρτύρονταν για την κατάσταση στο πανεπιστήμιο.¹⁴

Η εκπαιδευτική πολιτική του Καποδίστρια είχε σαν σκοπό: α) την λαϊκή παιδεία, δηλαδή, την καλλιέργεια της ανάγνωσης, της γραφής και της πρακτικής αριθμητικής στις πλατιές μάζες του λαού, β) την επαγγελματική εκπαίδευση, όπως φαίνεται από τις σχολές που ο ίδιος ίδρυσε. Με τη δολοφονία του όλα σταματούν.

Έτσι οδηγείται η ελληνική εκπαίδευση στους Βαυαρούς οι οποίοι την οργανώνουν σύμφωνα με τα δικά τους πρότυπα. Αυτό φαίνεται απ' τη δομή, την οργάνωση, τους στόχους κλπ. που ορίζουν για την εκπαίδευση. Ταυτόχρονα εδραιώνεται ο κλασικισμός και η αριστοκρατική παιδεία που οδήγησαν στην αρχαιολατρία και την επιβολή της αρχαϊζουσας γλώσσας σε βάρος της δημοτικής.¹⁵

Ένα άλλο σημείο άξιο προσοχής είναι η βαρύτητα που έδωσαν οι Βαυαροί στη μέση εκπαίδευση. Αυτό ερμηνεύεται ως μια προσπάθεια για τη δημιουργία μιας αφοσιωμένης σ' αυτούς κοινωνικής τάξης την οποία θα αποτελούσαν απόφοιτοι γυμνασίου (για τη στελέχωση του κρατικού μηχανισμού) και πτυχιούχοι του Οθώνειου πανεπιστημίου (για τις ανώτερες κρατικές θέσεις).

Αν ψάξουμε για τα θετικά της περιόδου αυτής θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τη δωρεάν παιδεία (ως ένα βαθμό), την καθιέρωση της υποχρεωτικής πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και τη δημοκρατική δομή του εκπαιδευτικού συστήματος.

¹⁴ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Α', σελ. 115-116

¹⁵ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 41. Ο Δ. Γληνός θα ασκήσει έντονη κριτική για την επιβολή αυτή: «Τον δίδαξαν (τον λαό) πως για να ζήσει, να γίνει μεγάλος και δοξασμένος σαν τους μεγάλους και δοξασμένους προγόνους του, πρέπει να ξαναζωντανέψει τις φόρμες της ζωής τους. Ανάσταση του αρχαίου Πολιτισμού! Στη νεότερη Αθήνα θα ξαναπερπατήσουν Σωκράτηδες και Πλάτωνα, Φειδίτες... Αρκεί να ξαναγράψουμε και να ξαναμιλήσουμε την αρχαία γλώσσα»...

1854 – 1894

Το **1854** συντάσσεται ο Εσωτερικός κανονισμός των Γυμνασίων και Ελληνικών σχολείων, που συμπληρώνει το διάταγμα της 31^{ης} Δεκεμβρίου 1836 για τη μέση εκπαίδευση. Οι τάσεις της εποχής είναι: φροντίδα για την εξασφάλιση ομοιομορφίας στις γνώσεις που δίνει το σχολείο, το θέμα της γλωσσικής διδασκαλίας (εξακολουθεί να στηρίζεται στη γραμματική της αρχαίας ελληνικής) και η επαγγελματική κατάρτιση.¹⁶

Τα πολιτικά θέματα απασχολούν όλους και περισσότερους. Έτσι το **1859** ξεσπούν τα «**Σκιαδικά**», στα οποία μαθητές και φοιτητές θέλοντας να δείξουν την αντίθεση και περιφρόνησή τους στην προκλητική σπατάλη των αρχόντων αποφασίζουν να φορούν φτηνά ψάθινα καπέλα (σκιάδια). Μια σειρά αδέξιων χειρισμών και τυχαίων συμβάντων οδηγούν σε εκτεταμένα επεισόδια με συμμετοχή της αστυνομίας, ξυλοδαρμούς καθηγητών, διακοπή μαθημάτων κλπ.¹⁷

Ακολουθεί η έξωση του Όθωνα (**1862**) που γέννησε ελπίδες για αλλαγές. Μέσα σ' ένα κλίμα ευφορίας και ενθουσιασμού η κυβέρνηση αναγνωρίζει τη συμβολή του πανεπιστημίου στην επανάσταση («*Το πανεπιστήμιον παρήγαγε την επανάστασιν*») και αποφασίζει τη στρατιωτική οργάνωση των φοιτητών, το δικαίωμα να εκλέγουν οι φοιτητές δικό τους βουλευτή και την εισαγωγή της γυμναστικής στα γυμνάσια.¹⁸

Ανατίθεται σε ειδική επιτροπή να μελετήσει το εκπαιδευτικό πρόβλημα και παράλληλα γίνεται η διαπίστωση ότι η λειτουργία των δημοτικών σχολείων είναι προβληματική. Υπεύθυνο γι' αυτήν την κατάσταση θεωρείται το Διδασκαλείο και οι απόφοιτοί του που κατηγορήθηκαν για ανεπάρκεια. Τελικά αποφασίζεται στη Βουλή η απόλυση του κονδυλίου για τη λειτουργία του Διδασκαλείου, που οδηγεί φυσικά στο κλείσιμό του. Έτσι, τα δημοτικά σχολεία επανδρώνονται με αποφοίτους του γυμνασίου-προφανώς αυτοί ήταν πιο καταρτισμένοι- και επαναλειτουργεί το 1878.¹⁹

Για όλα τα παραπάνω θέματα γίνονται πολλές συζητήσεις, αλλά τελικά στο **σύνταγμα του 1864**, υιοθετήθηκαν οι ίδιες διατάξεις του 1844.

Την ίδια χρονιά έχουμε την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα. Ο υπουργός Παιδείας με εγκύκλιό του προς τους νομάρχες και έπαρχους της Επτανήσου ξεκαθαρίζει πως το «ευρωπαϊκότερο» εκπαιδευτικό τους σύστημα πρέπει να ακολουθήσει τις αρχές του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Δηλαδή, ομοιομορφία, υποτίμηση της

¹⁶ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, том. Α', σελ. 149-157

¹⁷ Όπως παραπάνω, σελ. 160-167

¹⁸ Όπως παραπάνω, σελ. 168-176

¹⁹ Όπως παραπάνω, σελ. 177-201

τεχνικής και εμπειρικής εκπαίδευσης, αδιαφορία για τις ξένες γλώσσες και προσήλωση στις κλασικές σπουδές.²⁰

Το **1866** συντάσσονται νέα αναλυτικά προγράμματα που δε διορθώνουν καθόλου την κατάσταση. Είναι φανερό πως τα δημόσια σχολεία βρίσκονται σε διάλυση. Οι καλοί μαθητές φεύγουν στα ιδιωτικά, η πειθαρχία είναι ανύπαρκτη. Το **1872** κυκλοφορεί η έκθεση της επιτροπής του Συλλόγου προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων,²¹ και στην Παγκόσμια έκθεση της Βιέννης, στο εκπαιδευτικό τμήμα, η Ελλάδα «πατώνει».²² Προτείνονται διάφορα μέτρα για τη βελτίωση της κατάστασης, μεταξύ των οποίων και το εξής: να αναλάβει ο κλήρος την ευθύνη των δημοτικών σχολείων (11/4/1874). Αντιδρά εντονότατα ο Ελληνικός Διδασκαλικός Σύλλογος που στρέφεται κυρίως εναντίον του τότε υπουργού Παιδείας Ι. Βαλασόπουλου και η ιδέα εγκαταλείφθηκε. Μάλιστα, στις συνεδριάσεις που έγιναν με αφορμή το παραπάνω ζήτημα, ο γενικός γραμματέας του συλλόγου Μιλτιάδης Βρατσάνος διατύπωσε σημαντικές σκέψεις για τα εκπαιδευτικά, ίδιες με τις ιδέες που ακούγονταν τα χρόνια του Αγώνα.²³

Μέσα σ' όλο αυτό το χαμό το Υπουργικό Συμβούλιο παίρνει δυο ... «σημαντικές» αποφάσεις για τον καθορισμό της στολής των μαθητών των γυμνασίων και των Ελληνικών σχολείων.

Όμως διατυπώνονται και συγκεκριμένες προτάσεις για την βελτίωση της εκπαίδευσης. Χαρακτηριστικά αναφέρω: κατάργηση των Ελληνικών σχολείων και επέκταση του γυμνασίου σε έξι χρόνια, καθιέρωση μαθήματος νέων ελληνικών και ίδρυση διδασκαλείου. Τίποτα δε θα εφαρμοστεί από τα παραπάνω, παρά μόνο ύστερα από πολλά χρόνια. Στο μεταξύ καταργείται η «αλληλοδιδασκτική» μέθοδος και εφαρμόζεται η «συνδιδασκτική»²⁴, η οποία διδάσκεται στο νέο διδασκαλείο (**1878**).

Το **1883** μια ομάδα Ειδικών Επιθεωρητών του Υπουργείου Παιδείας, αφού επισκέφθηκε πολλά σχολεία σ' όλη τη χώρα, καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι χειρότερα δημοτικά σχολεία δεν είναι δυνατόν να υπάρξουν²⁵ (επιθεωρητές ήταν ο Χαρίσιος Παπαμάρκος και ο Νικόλαος Πολίτης). Τα συμπεράσματά τους δεν φαίνεται να έγιναν αντιληπτά από κανέναν, γιατί κανένα μέτρο βελτίωσης δεν πάρθηκε.

Το **1885** καταργούνται τα δίδακτρα στα δημοτικά σχολεία. Σκοπός είναι η ενίσχυση και η εφαρμογή των διατάξεων για την υποχρεωτική φοίτηση. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τα δημοτικά σχολεία να περιέλθουν στην οικονομική προστασία του κράτους.

Τέλος, με το διάταγμα της **12^{ης} Μαρτίου 1894**, καθορίζεται για πρώτη φορά λεπτομερές πρόγραμμα και ύλη διδασκαλίας για τα δημοτικά σχολεία.²⁶

Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από σπουδαίες οικονομικές, πολιτικές και ιδεολογικές αλλαγές.

Τα νέα οικονομικά δεδομένα οδηγούν στη διαμόρφωση μιας κοινωνίας που τείνει στη βιομηχανική ανάπτυξη και που πρέπει να διοικείται με τις αρχές του φιλελεύθερου κοινοβουλευτισμού. Το κράτος πρέπει να είναι ισχυρό.

²⁰ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, σελ. λη', 201-203

²¹ Όπως παραπάνω, σελ. 209, 212-214

²² Όπως παραπάνω, σελ. 216-217

²³ Όπως παραπάνω, σελ. 222-224

²⁴ Όπως παραπάνω, σελ. 242-243

²⁵ Όπως παραπάνω, σελ. 246-250 και

Αν. Φραγκουδάκη, Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι, Κέδρος, Αθήνα 1991, σελ. 20-22

²⁶ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Α', σελ. 297-299

Ο Χαρίλαος Τρικούπης, ο πρώτος μεγάλος εκπρόσωπος της αστικής τάξης, βάζει τις αρχές του κράτους δικαίου, ενώ προχωρά σε μεγάλα έργα που βοηθούν την οικονομική ανάπτυξη.

Οι διανοούμενοι θεωρούν ότι η εξουσία πρέπει να βρίσκεται σε χέρια ηγετών προοδευτικών. Αλλά απαραίτητη προϋπόθεση για να γίνουν τέτοιες κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές είναι η ανύψωση του μορφωτικού επιπέδου του λαού. Η εκπαίδευση είναι αυτή που θα στηρίξει το δημοκρατικό πολίτευμα, θα προετοιμάσει την εργατική επανάσταση και θα θεραπεύσει την κακοδιοίκηση.

Αντί όμως για μια τέτοια δυναμική, επαναστατική, προοδευτική, προσαρμοσμένη στις απαιτήσεις των καιρών εκπαίδευση, τι έχουμε;

Έχουμε μια εκπαίδευση με συγκεντρωτικό χαρακτήρα κάτω από τον απόλυτο έλεγχο του κράτους, προσήλωση στην ομοιομορφία, υπερφορτωμένο πρόγραμμα, κλασικιστικό προσανατολισμό, υπερτίμηση της σημασίας των εξωτερικών χαρακτηριστικών, αμόρφωτους και άκαμπτους δασκάλους, κτήρια και μέσα άθλια και μηδαμινά. Όλα αυτά διανθίζονται από άτολμους νομοθέτες και υπουργούς που παίζουν τα πολιτικά τους παιχνίδια ή συσκέπτονται με όλους τους τύπους για να καθορίσουν τον ακριβή αριθμό των «κομβίων» του «ματίου» και της «χλαμύδος».

Όλοι προσδοκούν βελτίωση της πολιτικής και κοινωνικής ζωής απ' την εκπαίδευση, αλλά και όλοι συμφωνούν ότι η εκπαίδευση χρειάζεται ριζική αλλαγή και ανανέωση.

Είναι φανερό ότι χρειάζεται να γίνει μια μεγάλη μεταρρύθμιση.

1895 – 1916

Με τον ειδικό νόμο **ΒΤΜΘ**²⁷ της **3/9/1895** έγινε προσπάθεια να αναδιοργανωθεί η στοιχειώδης εκπαίδευση, χωρίς όμως να επέλθει καμιά ουσιαστική βελτίωση. Το καινούριο στοιχείο στην εκπαίδευση της χώρας είναι ότι εισάγεται ο θεσμός της **προσχολικής αγωγής** (διάταγμα 30/4/1896)²⁸. Βεβαία το κράτος δεν ιδρύει δικά του νηπιαγωγεία, αλλά επιτρέπει στους ιδιώτες να το κάνουν.

Το **1899** η κυβέρνηση Γ. Θεοτόκη με υπουργό Παιδείας τον Α. Ευταξία υποβάλλει στη Βουλή τα νομοσχέδια «περί δημοτικής εκπαιδευσεως» και «περί μέσης εκπαιδευσεως»²⁹. Τα νομοσχέδια αυτά είναι φανερά επηρεασμένα από την πρόσφατη ήττα της Ελλάδας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Εξάλλου στην εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου αναφέρεται ότι το εκπαιδευτικό σύστημα πρέπει να μεταρρυθμιστεί, γιατί μόνο έτσι θα σβήσει η Ελλάδα απ' το μέτωπό της το «στήγμα του 1897». Ο νομοθέτης θεωρεί τη μεταρρύθμιση προϋπόθεση για την αντιμετώπιση του εθνικού προβλήματος. Θεωρείται ακόμη απαραίτητη για να αναπτυχθούν όλοι οι κλάδοι της οικονομίας και τέλος για να αποκτήσει η χώρα χρηστούς πολίτες.

Στόχος των νομοσχεδίων ήταν να γενικευθεί η δημοτική εκπαίδευση σ' όλη την Ελλάδα, να γίνει υποχρεωτική και να προβλέπεται η επιβολή κυρώσεων στους γονείς που δεν έστελναν τα παιδιά τους στο σχολείο. Προτείνεται η κατάργηση της αρχαίας ελληνικής και η αντικατάστασή της με την καθαρεύουσα. Στα μαθήματα περιλαμβάνονται και γνώσεις γεωπονίας, κηπουρική, δεντροκομία, μελισσοκομία, δικαιώματα και καθήκοντα συνταγματικού πολίτη κλπ. Φαίνεται πως η επιδίωξη ήταν η προετοιμασία των παιδιών για την ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή.

Το πρόγραμμα της μέσης εκπαίδευσης περιλάμβανε όλα τα γνωστά μαθήματα, με μια διαφοροποίηση, ως προς την προσφορά, στις τέσσερις τελευταίες τάξεις. Έτσι στο πρακτικό τμήμα διδάσκονταν λιγότερες ώρες αρχαία και ιστορία και περισσότερες ώρες μαθηματικά και φυσική, απ' ό,τι στο φιλολογικό τμήμα.

Στα ίδια νομοσχέδια επισημαίνεται η ανάγκη βελτίωσης της εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών των γυμνασίων και προτείνεται η ίδρυση έδρας παιδαγωγικής στη φιλοσοφική σχολή του πανεπιστημίου Αθηνών.

Τέλος, αναφέρονται και στην εκπαίδευση των γυναικών και προτείνεται η ίδρυση δυο διδασκαλείων θηλέων.³⁰

²⁷ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ. 3-6

²⁸ Όπως παραπάνω, σελ. 7-15

²⁹ Όπως παραπάνω, σελ 21

³⁰ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 54-56

Τα νομοσχέδια του **1899** είχαν αρκετά θετικά στοιχεία, όπως η αυτοτέλεια του δημοτικού σχολείου και ο χωρισμός στις τελευταίες τάξεις του γυμνασίου σε πρακτικό και φιλολογικό τμήμα. Μάλιστα για πρώτη φορά εγκαταλείπονται τα γαλλογερμανικά πρότυπα και υιοθετούνται τα σκανδιναβικά (αυτό αναφέρεται στις προγραμματικές επαγγελίες του κόμματος του Γ. Θεοτόκη³¹).

Τελικά, η αντίδραση, ιδιαίτερα για το ζήτημα της αντικατάστασης της αρχαίας ελληνικής στο δημοτικό σχολείο απ' την νέα ελληνική, ήταν πολύ μεγάλη.³² Έτσι τα περισσότερα νομοσχέδια δεν ψηφίστηκαν.

Αυτό που θα κυριαρχήσει στα εκπαιδευτικά ζητήματα από δω και πέρα είναι το γλωσσικό ζήτημα, που δεν είναι βέβαια μόνο γλωσσικό, αλλά και κοινωνικοπολιτικό και οπωσδήποτε είναι ζήτημα εκπαιδευτικό.

Έτσι με την είσοδο στον 20^ο αιώνα έχουμε δύο περιστατικά. Τα «**Ευαγγελιακά**» (1901) και τα «**Ορεστειακά**» (1903). Αφορμή για το πρώτο ήταν η μετάφραση του Ευαγγελίου στη δημοτική. Οι υπέρμαχοι της αρχαίας ελληνικής υποκινούν τους φοιτητές οι οποίοι ξεσηκώνονται και ξεσπούν σοβαρά επεισόδια με νεκρούς και τραυματίες. Ο ίδιος ο πρωθυπουργός Γ. Θεοτόκης πυροβολήθηκε. Η κυβέρνηση παραιτείται και ο αρχιεπίσκοπος Προκόπιος απολύεται.³³

Τα «Ορεστειακά» ήταν ταραχές που προκάλεσαν οι φοιτητές για να μη παίζονται τραγωδίες μεταφρασμένες. Το Νοέμβριο του 1903 το Βασιλικό Θέατρο παρουσίασε την «Ορέστεια» του Αισχύλου μεταφρασμένη στη δημοτική. Οι φοιτητές διαμαρτυρήθηκαν και ζήτησαν τη διακοπή της παράστασης. Ακολούθησε συμπλοκή στην οποία σκοτώθηκαν δύο άτομα και επτά τραυματίστηκαν.³⁴

Το **1904** (31 Μαρτίου ως 4 Απριλίου) πραγματοποιήθηκε το πρώτο ελληνικό εκπαιδευτικό συνέδριο. Το συνέδριο ασχολήθηκε με την γυναικεία αγωγή (να γίνει υποχρεωτική), με τη στοιχειώδη εκπαίδευση (να θεσπιστούν κίνητρα ώστε όλοι να θέλουν να πάνε σχολείο, να οργανωθούν σχολικές κοινότητες, να εισαχθούν τεχνικά μαθήματα, να μεταφραστούν ξένα παιδαγωγικά συγγράμματα) και με τη μέση εκπαίδευση (να εξασφαλιστεί επιστημονική και παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών, να διοριστούν καθηγητές ειδικοί για τα φυσικά και μαθηματικά, να καθιερωθούν υποτροφίες κλπ.).³⁵ Ακόμη με ιδιωτική πρωτοβουλία (του περιοδικού «Νουμάς») προκηρύχθηκε διαγωνισμός για ένα ανθρώπινο και ρωμαϊκό αναγνώστριο, γραμμένο σε γλώσσα δημοτική. Κι αν η πολιτεία δεν το υιοθετεί το αναγνώστριο αυτό, «*αρκεί να χουμε δουλειά (έτοιμη) για την ώρα τη μεγάλη*»

Το **1908** ιδρύθηκε στο Βόλο το Ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο με πρόταση του γιατρού Δ. Σαράτση. Η διεύθυνσή του ανατέθηκε στον **Αλ. Δελμούζο**.

Σ' αυτό ο Δελμούζος θέλησε να εργαστεί πειραματικά, να εφαρμόσει τα νέα πορίσματα της παιδαγωγικής και να χρησιμοποιήσει τη δημοτική γλώσσα.³⁶

Πράγματι, στο διάστημα 1908-1911, «Ο Δελμούζος εφάρμοσε μια προοδευτική παιδαγωγική που καταπιάνονταν με τα αληθινά προβλήματα της εποχής, εισήγαγε την δημοτική γλώσσα, έδωσε έμφαση στην εμπειρική μάθηση, προσάρμοσε τα παλιά κείμενα, ενέπνευσε εμπιστοσύνη στις μαθήτρες, άλλαξε την ατμόσφαιρα φόβου στην τάξη σε ατμόσφαιρα συνεργατικής προσπάθειας».³⁷

Το εκπαιδευτικό αυτό πείραμα συνάντησε ισχυρότατες αντιδράσεις και κριτική που οδήγησαν στην παραίτηση του Δελμούζου, κλείσιμο του σχολείου και στην

³¹ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, том. Β', σελ. 19-20

³² Όπως παραπάνω, σελ. 20

³³ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, том. Β', σελ. 20 και Σπ. Ευαγγελόπουλου, Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, ΔΑΝΙΑ, Αθήνα 1987, том. Β', σελ. 11

³⁴ Όπως παραπάνω, σελ. 12

³⁵ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, том. Β', σελ. 41-45

³⁶ Όπως παραπάνω, σελ. 56-59 (σκέψεις του Αλ. Δελμούζου)

³⁷ Π. Πολυχρονόπουλου, Παιδεία και πολιτική στην Ελλάδα, Καστανιώτη, Αθήνα 1980, том. Α', σελ. 188

προσαγωγή του διευθυντή και των συνεργατών του σε δίκη για αθεΐα, ασέβεια, εξύβριση κλπ. Στη δίκη που έγινε στο Ναύπλιο, τόσο ο Δελμούζος όσο και οι συνεργάτες του αθώωθηκαν. Η δίκη έμεινε γνωστή ως τα «**Αθεϊκά**».³⁸

Δύο χρόνια αργότερα (**1910**), οι δημοτικιστές ίδρυσαν τον **Εκπαιδευτικό Όμιλο**.³⁹ Σκοπός του Εκπαιδευτικού Ομίλου ήταν να βοηθήσει στην αναμόρφωση της ελληνικής εκπαίδευσης και η ίδρυση πρότυπου δημοτικού σχολείου.

Σύμφωνα με το πρόγραμμά του (**1915**) η παιδεία έπρεπε να στησει τα θεμέλιά της πάνω στα πραγματικά στοιχεία της ελληνικής ζωής (νεοελληνική παράδοση, ήθη και έθιμα, ζωντανή γλώσσα, λαϊκά τραγούδια και δημιουργική λογοτεχνία). Ωστόσο δέχθηκε κι αυτός σφοδρές επιθέσεις, που επικεντρώνονταν κυρίως στο γλωσσικό ζήτημα.

Στη συνέχεια έρχεται η άνοδος του **Ελευθέριου Βενιζέλου** στην εξουσία και δημιουργείται στο χώρο της παιδείας ένα φιλελεύθερο κλίμα για ουσιαστικές αλλαγές. Και πάλι οι αντιδράσεις και οι πιέσεις είναι τέτοιες, που αναγκάζουν τον Βενιζέλο να υποχωρήσει. Έτσι όταν ψηφίζεται το **Σύνταγμα του 1911**, καθιερώνεται η καθαρεύουσα ως επίσημη γλώσσα του κράτους (άρθρο 107).

Ακολουθούν οι νικηφόροι Βαλκανικοί πόλεμοι και ο διπλασιασμός των ελληνικών εδαφών. Ο τότε υπουργός Παιδείας Ι. Τσιριμώκος (κυβέρνηση Βενιζέλου) κατάθεσε στη Βουλή εκπαιδευτικά νομοσχέδια με εισηγητή τον **Δ. Γληνό**, από τα ηγετικά στελέχη του Εκπαιδευτικού Ομίλου.

Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του **1913** προέβλεπαν κυρίως τα εξής:⁴⁰

- Υποχρεωτική φοίτηση των νηπίων στα νηπιαγωγεία από το 4^ο έτος.
- Καθιέρωση του εξαετούς δημοτικού σχολείου. Το σχολείο αυτό θα ήταν υποχρεωτικό, κοινό για όλους τους μαθητές και των δύο φύλων, ενιαίο, αυτόνομο και αυτοτελές, ώστε να προετοιμάζει για την ένταξη στην κοινωνία και την αγορά εργασίας.
- Υποχρεωτική φοίτηση, σε συμπληρωματικά μαθήματα, εκείνων των αποφοίτων των δημοτικών που δεν θα φοιτούσαν σε σχολεία της μέσης εκπαίδευσης. Τα μαθήματα θα ήταν ανάλογα με τις τοπικές ανάγκες του λαού και θα διδάσκονταν ή σε πρόσθετη τάξη του δημοτικού σχολείου ή σε ημέρες και ώρες που θα αργούσε το σχολείο.
- Εκσυγχρονισμός της παιδαγωγικής, προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος στις κοινωνικοοικονομικές ανάγκες της ζωής, έμφαση στις θετικές επιστήμες, την επαγγελματική εκπαίδευση και τα πρακτικά μαθήματα, καλύτερη μόρφωση της Ελληνίδας και απλοποίηση της ελληνικής γλώσσας.
- Μετά το εξαετές υποχρεωτικό δημοτικό σχολείο, δύο ανεξάρτητους τύπους σχολείων μέσης εκπαίδευσης: α) το τριετές αστικό σχολείο (τεχνικό – πρακτικό) και β) το εξαετές γυμνάσιο.

Τα νομοσχέδια του 1913 συνάντησαν, και αυτά, ισχυρή αντίδραση και δεν ψηφίστηκαν στη Βουλή, πλην αυτών που αφορούσαν τη διοίκηση. Πολλές όμως απ' αυτές τις μεταρρυθμιστικές αλλαγές θα εφαρμοστούν αργότερα στις μεταρρυθμίσεις του 1917 και 1929.

³⁸ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ. 101-114

³⁹ Όπως παραπάνω, σελ. 69-70 και

Σπ. Ευαγγελόπουλου, Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, ΔΑΝΙΑ, Αθήνα 1987, τομ. Β', σελ. 13

⁴⁰ Περισσότερες πληροφορίες:

Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ. 93-97

Αν. Φραγκουδάκη, Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι, Κέδρος, Αθήνα 1991, σελ. 27-34

Σπ. Ευαγγελόπουλου, Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, ΔΑΝΙΑ, Αθήνα 1987, τομ. Β', σελ. 14-15

Η περίοδος 1895 – 1916 χαρακτηρίζεται από σπουδαία ιστορικά και πολιτικά γεγονότα (ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 και καταστροφική ήττα, επανάσταση στο Γουδί, νικηφόροι βαλκανικοί πόλεμοι, διπλασιασμός των ελληνικών εδαφών και αύξηση του πληθυσμού του ελληνικού κράτους). Τα γεγονότα αυτά επηρέασαν ουσιαστικά και το χώρο της εκπαίδευσης.

Η ήττα του 1897 οδήγησε σε ένα κλίμα επίκρισης του παρελθόντος και μια έντονη επιθυμία για αλλαγή. Οι δυνάμεις όμως που ταυτίζονται με το «παρελθόν» (Παλάτι, γαιοκτήμονες, κοτζαμπάσηδες, παλιά κόμματα...), όπως είναι φυσικό, αντιδρούν. Νιώθουν να χάνουν την εξουσία, γιατί βλέπουν την κοινωνία να αστικοποιείται. Είναι εχθροί της δημοτικής γλώσσας, γιατί αντιπροσωπεύει την αστική τάξη. Χρησιμοποιούν όλα τα μέσα: διαβολή, παραπλάνηση, θόρυβο, κινητοποίηση άσχετων ανθρώπων ή σωματείων και συντεχνιών, εκμεταλλευόμενοι και το εθνικιστικό κλίμα που στο μεταξύ έχει καλλιεργηθεί εξαιτίας των ιστορικών γεγονότων. Σ' αυτή την προσπάθειά τους μπορούμε να εντάξουμε και τα «Ευαγγελιακά», τα «Ορεστειακά», τα γεγονότα του Βόλου, την επίθεση στον Εκπαιδευτικό Όμιλο και την συνολική αποτυχία της μεταρρύθμισης του 1913.

Απ' την άλλη πλευρά οι προοδευτικές και αστικές δυνάμεις καταφέρνουν να καταλάβουν την εξουσία, μετά την επανάσταση στο Γουδί(1901) και να κυβερνήσουν τη χώρα με τον Ελ. Βενιζέλο. Οι κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που προκύπτουν, βάζουν επιτακτικό το θέμα της προσαρμογής της εκπαίδευσης στα νέα δεδομένα. Το σχολείο πρέπει να είναι αυτόνομο, αυτοτελές και να απευθύνεται σ' όλο το λαό.

Αυτούς τους στόχους είχε το νομοσχέδιο του 1913, τους οποίους δεν πέτυχε να καθιερώσει, γιατί οι αντιδραστικές δυνάμεις ήταν ακόμη πολύ ισχυρές.

1917 – 1928

Η διένεξη βασιλιά – πρωθυπουργού για τη συμμετοχή ή όχι της χώρας στο πλευρό των Αγγλογάλλων στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οδήγησε τελικά στο κίνημα της Θεσσαλονίκης, που αποκατέστησε το νόμιμο πρωθυπουργό κι απομάκρυνε το βασιλιά απ' τον θρόνο του. Η προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης δημοσιεύει διάταγμα «Περί διδακτικών βιβλίων»,⁴¹ ενώ αργότερα στην Αθήνα αναλαμβάνουν καθήκοντα στην κορυφή της εκπαιδευτικής ιεραρχίας, ο Αλ. Δελμούζος, ο Δ. Γληνός και ο Μ. Τριανταφυλλίδης.

Έτσι οδηγούμαστε στη **μεταρρύθμιση του 1917**,⁴² που προέβλεπε:

- Καθιέρωση της δημοτικής γλώσσας σε όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου, με παράλληλη διδασκαλία της καθαρεύουσας στις δυο τελευταίες τάξεις.
- Τα αναγνωστικά των τεσσάρων τάξεων του δημοτικού να γραφτούν στη δημοτική γλώσσα καθώς και τα βιβλία της αριθμητικής.
- Οι συγγραφείς των αναγνωστικών έχουν απόλυτη ελευθερία σχετικά με την ύλη και το περιεχόμενό τους, και αποφασίστηκε να εγκρίνονται από το εκπαιδευτικό Συμβούλιο πολλά αναγνωστικά και να ισχύουν για αόριστο χρόνο μετά την έγκρισή τους.
- Πάρθηκαν μέτρα για την καλύτερη διοίκηση και εποπτεία της δημοτικής εκπαίδευσης.

Η καινοτομία της μεταρρύθμισης αυτής είναι αναμφίβολα η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό και η συγγραφή βιβλίων για το δημοτικό γραμμένα «εις την κοινήν ομιλουμένην γλώσσαν».⁴³

Την ίδια περίοδο νομοθετήθηκε η ίδρυση Παιδαγωγικής Ακαδημίας με σκοπό την ειδική μόρφωση καθηγητών για τα διδασκαλεία του κράτους· η φοίτηση προβλεπόταν διετής και η λειτουργία του ιδρύματος θα άρχιζε απ' το ακαδημαϊκό έτος 1920-21.

Ήρθαν όμως οι εκλογές του Νοέμβρη **1920** που έδωσαν την πλειοψηφία στα φιλομοναρχικά κόμματα. Η νέα πολιτική εξουσία ξαναφέρει τον εξόριστο βασιλιά Κωνσταντίνο απ' την Ελβετία και τον αποκαθιστά με το δημοψήφισμα της 20ης Νοεμβρίου 1920.

Τότε ανατίθεται σε μια επιτροπή να εξετάσει τα εκπαιδευτικά πράγματα και πάνω στα πορίσματά της⁴⁴ θα στηρίξει την ψήφιση του **N. 2678** της 10ης Αυγούστου **1921** «Περί εισαγωγής ως αναγνωστικών βιβλίων εις τα δημοτικά σχολεία των

⁴¹ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, том. Β΄, σελ. 121

⁴² Σπ. Ευαγγελόπουλου, Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, ΔΑΝΙΑ, Αθήνα 1987, том. Β΄, σελ. 15-16

⁴³ Όπως υποσημείωση αριθ. 41

⁴⁴ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, том. Β΄, σελ. 130-131

καταλληλοτέρων εκ των προ του 1917 εγκεκριμένων». ⁴⁵ Έτσι τα βιβλία της μεταρρύθμισης του 1917 «κάηκαν», ενώ η καθαρεύουσα – κι ό,τι αυτή αντιπροσώπευε- ξαναγύρισε στα ελληνικά σχολεία.

Ύστερα απ' την οριστική απομάκρυνση του βασιλιά και παρά τις δυσχέρειες της εποχής γίνονται κάποια θετικά βήματα: ίδρυση του Μαράσλειου Διδασκαλείου (1923, με διευθυντή τον Αλ. Δελμούζο), λειτουργία της Παιδαγωγικής Ακαδημίας (1924, με διευθυντή τον Δ. Γληνό), ίδρυση του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1924). ⁴⁶

Θα ξαναγίνουν όμως διώξεις προοδευτικών παιδαγωγών, όπως της **Ρόζας Ιμβριώτη** στο Μαράσλειο ⁴⁷ (επειδή δίδασκε ιστορία, αν και ήταν ...γυναίκα), και του **Μίλτου Κουντουρά** στο διδασκαλείο της Θεσσαλονίκης. Στην πρώτη περίπτωση ο στόχος των δυνάμεων της αντίδρασης ήταν ο Αλ. Δελμούζος που κατηγορείται ξανά για αντιθησκευτικότητα, αντεθνικότητα, και ανηθικότητα (όπως στα «Αθείκά»).

Μετά το κίνημα του Κονδύλη και τη σύλληψη του Πάγκαλου, ο υπουργός Δικαιοσύνης ανάθεσε στον Αρεοπαγίτη Γ. Αντωνακάκη διοικητική ανάκριση για τα «**Μαρασλειακά**» κι έτσι δικαιώθηκαν οι εμπλεκόμενοι στα γεγονότα αυτά. ⁴⁸

Ακολουθεί το **Σύνταγμα του 1927** το οποίο προβλέπει υποχρεωτική εξάχρονη εκπαίδευση με τη δυνατότητα να επεκταθεί ως τα 12 χρόνια (άρθρο 23).

Η ευνοϊκή εξέλιξη των «Μαρασλειακών» και το νέο σύνταγμα του 1927 έδωσαν κάποιες ελπίδες να συνεχιστούν οι μεταρρυθμιστικές προσπάθειες για εκπαιδευτική αλλαγή και ολοκλήρωση των οραμάτων των ετών 1913, 1917 και 1923-24.

Όμως οι πολιτικές εξελίξεις αυτής της εποχής έχουν σαν αποτέλεσμα να εμφανιστούν οι διαφοροποιήσεις στην πολιτική τοποθέτηση των εκπροσώπων του **Εκπαιδευτικού Ομίλου**. Στη Γενική συνέλευση του 1927 επέρχεται ιδεολογική σύγκρουση μεταξύ Δελμούζου και Γληνού ⁴⁹ με αποτέλεσμα την αποχώρηση του Δελμούζου και όσων τον υποστηρίζουν από τον Εκπαιδευτικό Όμιλο. Εδώ τελειώνει και η συμμαχία αριστερών και φιλελεύθερων διανοουμένων.

Η μεταρρύθμιση του 1927 νομοθετήθηκε από την προσωρινή κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης κι επικυρώθηκε αργότερα απ' τη Βουλή των Ελλήνων. Δηλαδή, η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και το γλωσσικό μέρος της, αποφασίστηκε απ' τον Ε. Βενιζέλο, όταν είχαν λυθεί τα συνοριακά προβλήματα που τον ανάγκαζαν σε ταξικές συμμαχίες. Ο Βενιζέλος πήρε μέτρα ριζικά και για το πρόβλημα της γης, που η σημασία του ήταν κοινωνική και οικονομική, αλλά και για το πρόβλημα της γλώσσας που είχε βάρος κυρίως ιδεολογικό. Στο πλευρό του Βενιζέλου βρέθηκε και ο Γληνός ο οποίος θεώρησε ότι ήταν μια μοναδική ευκαιρία για να λυθεί οριστικά το πρόβλημα της γλώσσας στα σχολεία.

Τα καινούρια βιβλία όμως δεν ήταν μόνο γραμμένα στη δημοτική, αλλά είχαν και το περιεχόμενο μιας ιδεολογίας αστικής. Έτσι όταν έγινε η αλλαγή στην εξουσία τα βιβλία αυτά καταπολεμήθηκαν (κάηκαν), όχι τόσο για τη γλώσσα τους όσο γιατί ήταν φορείς αυτής της ιδεολογίας. Π.χ. Τα «Ψηλά βουνά» του Ζ. Παπαντωνίου κατηγορήθηκαν ότι είχαν κομμουνιστικό χαρακτήρα και πως εισάγουν τα παιδιά στο μολοσεβικισμό.

⁴⁵ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ 133-134

⁴⁶ Όπως παραπάνω, σελ. 137-141

⁴⁷ Όπως παραπάνω, σελ. 145-146

⁴⁸ Όπως παραπάνω, σελ. 146-147

⁴⁹ Όπως παραπάνω, σελ. 151-155

Το ενδιαφέρον είναι ότι οι παιδαγωγοί της μεταρρύθμισης είχαν πιστέψει πως κέρδισαν τη μάχη. Έτσι το πισωγύρισμα με την απόσυρση των βιβλίων και την επαναφορά της καθαρεύουσας τους βρίσκει απροετοίμαστους και τους απογοητεύει.

Τα χρόνια που ακολούθησαν δεν ήταν πρόσφορα για αλλαγές (Μικρασιατική καταστροφή, κυβέρνηση Πλαστήρα, δικτατορία Πάγκαλου). Είναι χαρακτηριστικό ότι την περίοδο 1922-28 άλλαξαν 30 κυβερνήσεις. Μέσα σ' αυτή τη σύγχυση ήταν αδύνατη η οποιαδήποτε μόνιμη αλλαγή, καθώς κάθε αλλαγή εξουσίας επέφερε και αλλαγή στην εκπαιδευτική πολιτική.

Παρατηρούμε ακόμη ότι τα εθνικά θέματα όλο και περισσότερο συσχετίζονται με πολιτικές και κοινωνιολογικές θέσεις. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να εμφανιστούν διαφοροποιήσεις στους κόλπους του εκπαιδευτικού δημοτικισμού. Σε τέτοιους λόγους οφείλεται η διαφωνία Δελμούζου – Γληνού, που οδήγησε στη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου. Από δω και πέρα ο καθένας θα ακολουθήσει το δικό του δρόμο. Αλλά και η Διδασκαλική Ομοσπονδία διασπάστηκε, όταν αποχώρησαν 12 αντιπρόσωποι τοπικών συλλόγων στη Γενική συνέλευση (1927) κατηγορώντας τη συνέλευση για στροφή στον κομμουνισμό.

Το ενιαίο μέτωπο που υπήρχε σ' όλες τις προηγούμενες περιόδους δεν υπάρχει πια. Έτσι δυσκολεύουν ακόμη περισσότερο οι προσπάθειες για ουσιαστικές και μόνιμες αλλαγές στην ελληνική εκπαίδευση.

1929 – 1950

Μετά τις μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του 1899, 1913, 1917 με τη γλωσσική αλλαγή και την εισαγωγή της αστικής ιδεολογίας στα αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου, επόμενος σταθμός είναι η μεταρρύθμιση του **1929**.

Η μεταρρύθμιση αυτή ήταν έργο της κυβέρνησης Βενιζέλου και περιλαμβάνει τα νομοσχέδια που κατατέθηκαν από τους υπουργούς Παιδείας **Κ. Γόντικα(1929) και Γ. Παπανδρέου(1930-32)**

Στην εισηγητική έκθεσή του ο Κ. Γόντικας⁵⁰ θα τονίσει την αδυναμία του εκπαιδευτικού συστήματος να ανταποκριθεί στις ανάγκες της κοινωνίας, τον ολιγαρχικό χαρακτήρα της παιδείας με την παραμέληση της εκπαίδευσης μεγάλων λαϊκών μαζών, την υποβαθμισμένη εκπαίδευση του εκπαιδευτικού προσωπικού κ.ά.

Συνολικά υποβλήθηκαν 13 νομοσχέδια στη Βουλή για ψήφιση. Το εισαγόμενο, νέο εκπαιδευτικό σύστημα καθιέρωνε:

- Εξάχρονο δημοτικό σχολείο (για γενική μόρφωση και επαγγελματική προεκπαίδευση).
- Εξάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση
- Εξάχρονο γυμνάσιο ή πρακτικό λύκειο ή σχολή μέσης εκπαίδευσης (συγχώνευση των δύο πρώτων), με κατεύθυνση θεωρητική και πρακτική.
- Μικτή φοίτηση των δύο φύλων σ' όλα τα σχολεία της στοιχειώδους εκπαίδευσης, γενικής και επαγγελματικής, για λόγους οικονομικούς και παιδαγωγικούς.

Την περίοδο 1930-32 με υπουργό Παιδείας τον Γ. Παπανδρέου η μεταρρύθμιση συνεχίστηκε με το **N. 5045** του **1930**, που καθιέρωνε τη διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο για τις τέσσερις πρώτες τάξεις και για τις δύο τελευταίες μαζί με την καθαρεύουσα. Επίσης με το **N. 4799/1930** κυρώθηκε συμφωνία για σύναψη δανείου με σουηδική εταιρεία για την ανέγερση σχολικών κτιρίων (μόνο που όταν εξαντλήθηκαν τα χρήματα έμειναν πολλά διδακτήρια μισοτελειωμένα).

Όλες αυτές οι προσπάθειες δεν ήταν δυνατόν να μη προκαλέσουν αντιδράσεις. Και πάλι χρησιμοποιούνται τα ίδια επιχειρήματα και κινητοποιούνται επαγγελματικά σωματεία. Είναι χαρακτηριστικό το υπόμνημα των Συνεργαζομένων Σωματείων⁵¹ όπου προτείνονται τα παρακάτω:

- Να συγκροτηθεί Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο αποτελούμενο από τον υπουργό Παιδείας, τον αρχιεπίσκοπο, αντιπρόσωπο της Φιλοσοφικής σχολής και τρεις εκπαιδευτικούς με αποδεδειγμένα «αστικά φρονήματα», για να καταρτίσουν σχολικά προγράμματα, να ελέγχουν τα βιβλία και να εποπτεύουν γενικά την εκπαίδευση.

⁵⁰ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ. 163-166

⁵¹ Όπως παραπάνω, σελ. 178-179

- Να καταργηθούν τα μικτά δημοτικά σχολεία και τα μικτά διδασκαλεία, γιατί αυτά είναι σύμφωνα με τον μπολσεβικισμό.
- Να καταργηθεί η δημοτική γλώσσα («μαλλιάρη γλώσσα»), γιατί είναι η γλώσσα των κομμουνιστικών εντύπων.
- Να απομακρυνθούν οι υπάλληλοι (ως το επίπεδο καθηγητή πανεπιστημίου) οι οποίοι ενισχύουν την κομμουνιστική θεωρία ή την «μαλλιάρη» γλώσσα.
- Να αποβληθούν οι αριστεροί φοιτητές και να διαλυθούν οι σύλλογοί τους.
- Να κηρυχθεί εκτός νόμου το Κομμουνιστικό κόμμα...

Το σχέδιό τους είναι να συνδεθεί η δημοτική γλώσσα με μια ορισμένη ιδεολογία, την κομμουνιστική.

Η μεταρρύθμιση του 1929 δεν προχώρησε, όχι μόνο εξαιτίας των αντιδράσεων, αλλά και γιατί την πρόλαβε η δικτατορία του Κονδύλη(1935) κι έπειτα η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου 1936 του Ι. Μεταξά.

Ο δικτάτορας στο διάγγελμά του θα επικαλεστεί τον κομμουνιστικό κίνδυνο που «*παρασκεύαζε την κοινωνική επανάσταση και τελευταίως επίστευσε ότι ευρίσκεται εις τα πρόθυρα αυτής*». ⁵² Από τον υπουργό Παιδείας Κ. Γεωργακόπουλο οι μεταρρυθμιστές θα κατηγορηθούν ότι προσπάθησαν να υπονομεύσουν την θρησκεία, την πατρίδα και την οικογένεια. ⁵³ Ο ίδιος ο Ι. Μεταξάς αναλαμβάνει και υπουργός Παιδείας και αναστέλλει τα άρθρα του Συντάγματος που κατοχυρώνουν τις ανθρώπινες ελευθερίες, θα καταργήσει τον συνδικαλισμό και θα ιδρύσει τη φασιστική νεολαία ΕΟΝ στα πρότυπα της χιτλερικής νεολαίας.

Στο χώρο της εκπαίδευσης με τον Α.Ν 952/1937 ιδρύεται ο ΟΕΔΒ, με σκοπό να ελέγχονται άμεσα τα σχολικά αναγνωστικά, με τον Α.Ν 953/1937 οι παιδαγωγικές ακαδημίες (που λειτουργούν ήδη από το 1933) ονομάζονται ανώτατες, αλλά διατηρείται ο διετής κύκλος σπουδών και με το Α.Ν 1800/1939 θα καταργηθεί η διάρθρωση των σχολικών βαθμίδων της μεταρρύθμισης του 1929 μετατρέποντας το δημοτικό σε 4/τάξιο και το γυμνάσιο σε 8/τάξιο(χωρισμένο σε δύο κύκλους). Με τον τρόπο αυτό συρρικνώθηκε το δημοτικό και περιορίστηκε το δικαίωμα μόρφωσης στα παιδιά από κατώτερες κοινωνικές τάξεις.

Τον φασισμό του Μεταξά διαδέχεται η τριπλή **Κατοχή**. Οι επιπτώσεις είναι σοβαρές. Το σχολικό έτος 1940-41 κράτησε μόνο τρεις μήνες και το σχολικό έτος 1941-42 μόλις 20 μέρες. ⁵⁴ Κι όμως μέσα σ' αυτή τη δυστυχία ο καθηγητής **Ιωάννης Κακριδής** διώκεται από τους συναδέλφους του της Φιλοσοφικής σχολής του πανεπιστημίου Αθηνών για το τονικό σύστημα που ακολούθησε στην έκδοση μιας διάλεξής του, αλλά και για τη γενικότερη θέση του στο θέμα της διδασκαλίας των αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων. ⁵⁵ Βέβαια η φράση ότι ο Ι.Θ. Κακριδής ήταν «*γνωστός δια τας αριστεράς αυτού γλωσσικός θεωρίας*» δεν αφήνει περιθώρια παρερμηνείας για τα κίνητρα των διωκτών του. ⁵⁶

Μέσα στα χρόνια της Κατοχής και λίγο αργότερα εκφράστηκαν σκέψεις για μια ριζοσπαστική αλλαγή στην εκπαίδευση από την ΠΕΕΑ(Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης). Δυο επιτροπές κομματικών οργανώσεων (ΕΑΜ, ΕΛΑΣ) υπέβαλαν σχέδιο που προβάλλει απόψεις για την εκπαίδευση σύμφωνες με την ιδεολογία των συντακτών τους.

Εκεί αναφέρονται: α) η παιδεία είναι η σπουδαιότερη κοινωνική λειτουργία ταγμένη στην υπηρεσία του λαϊκού συνόλου... ούτε μπορεί ποτέ να γίνει αντικείμενο εμπορικής εκμετάλλευσης..., β) γενικός σκοπός της... να ανυψώσει... τον εργαζόμενο

⁵² Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ. 183

⁵³ Όπως παραπάνω, σελ. 184

⁵⁴ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 90

⁵⁵ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ. 197-198

⁵⁶ Όπως παραπάνω, σελ. 193-197

λαό... (επιθυμεί να διαπλάσει πολίτες δημιουργικούς, ικανούς να συνεργάζονται, να προσαρμόζονται στην πραγματικότητα κλπ.), γ) αναγκαίες προϋποθέσεις είναι: σπουδές πανεπιστημιακές (4/χρονες) για τους δασκάλους και βελτίωση της θέσης τους.⁵⁷ Οι αλλαγές αυτές δεν πραγματοποιήθηκαν ούτε τις έλαβε υπόψη του το μεταπελευθερωτικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα του νέου αστικού ελληνικού κράτους.

Για πρώτη φορά σε κείμενο για την εκπαίδευση γίνεται και σαφής απαρίθμηση μέτρων για τη βελτίωση της θέσης των μαθητών. Ο Κ. Δ. Σωτηρίου στο βιβλίο του «Η παιδεία μας σήμερα» (Αθήνα 1946) διαπιστώνει και ονομάζει τρεις κατάρες του εκπαιδευτικού μας συστήματος: **ψευτοκλασικισμό** (οι αρχαίοι έγιναν σκιάχτρα ζώης, σκιάχτρα της χαράς), **άγονο ιστορισμό** (το βλέμμα στραμμένο μόνο στο παρελθόν), **στείρο εγκυκλοπαιδισμό**.⁵⁸

Το καλοκαίρι του 1946 ιδρύεται ο μορφωτικός σύλλογος «Αθήναιον» και στο πρόγραμμα της πρώτης περιόδου μαθημάτων βρίσκουμε ορισμένες μεγάλες προσωπικότητες, όπως τους: Θρ. Σταύρου, Ε. Παπανούτσο, Κ. Θ. Δημαρά, Λ. Πολίτη, Σ. Καραντινό, Μ. Χατζηδάκη, Μ. Β. Σακελλαρίου. Η ιδιωτική πρωτοβουλία προλαβαίνει και πάλι το δύσκαμπτο κρατικό μηχανισμό.

Η μεταρρύθμιση του 1929 βάζει τις βάσεις του αστικού σχολείου. Για πρώτη φορά δημιουργούνται επαγγελματικά λύκεια. Το κράτος προσπαθεί να προσαρμόσει την εκπαίδευση στις οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες εξέλιξης. Ο νομοθέτης του 1929 έχει τη συνείδηση ότι πραγματοποιεί την αλλαγή που δεν έγινε το 1913 λέγοντας ότι η κυβέρνηση των φιλελευθέρων «ζητεί και πάλιν», μετά από 15 χρόνια, τη ριζική μεταμόρφωση της παιδείας και την εντάσσει στη γενικότερη ανορθωτική της πολιτική.⁵⁹

Αρκετά από τα μέτρα που πάρθηκαν τότε είχαν περισσότερο πρακτικό παρά προοδευτικό χαρακτήρα. Π.χ. η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο σχολείο έγινε, γιατί ήταν αδύνατο να μεταδοθούν επαγγελματικές γνώσεις στην καθαρεύουσα. Τα μικτά σχολεία εξυπηρετούσαν και λόγους οικονομίας. Το πνεύμα όμως του ελληνικού σχολείου δεν άλλαξε. Μάλιστα με την πρώτη ευκαιρία είχαμε οπισθοδρόμηση κυρίως στο γλωσσικό ζήτημα.

Έπειτα ήρθε η δικτατορία, η κατοχή και ο εμφύλιος και δεν ήταν δυνατό να παρουσιαστεί καμία πρόοδος. Έτσι κι αλλιώς δεν υπήρχαν ποτέ οι προϋποθέσεις.

⁵⁷ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ. 202-207

⁵⁸ Όπως παραπάνω, σελ. 207-211

⁵⁹ Όπως παραπάνω, σελ. 163

1951 – 1963

Την διετία **1951-52** έχουμε δύο νομοσχέδια για την εκπαίδευση. Το πρώτο ήταν έργο του Κ. Γεωργούλη, ο οποίος ήταν απ' τα στελέχη της «συντηρητικής» παράταξης (αν και ξεκίνησε την σταδιοδρομία του σαν συνεργάτης της ομάδας των προοδευτικών στο περιοδικό «Παιδεία»). Το δεύτερο οφείλεται στον Ε. Παπανούτσο, από τους ηγέτες του **εκπαιδευτικού δημοτικισμού**. Αυτό δεν υποβλήθηκε τελικά λόγω πολιτικών προβλημάτων.

Η πίεση όμως για βελτίωση του εκπαιδευτικού συστήματος, ακόμα κι από κορυφαίους της «συντηρητικής» παράταξης, όπως ο **Ν. Ι. Εξαρχόπουλος**,⁶⁰ οδήγησε την κυβέρνηση στη συγκρότηση μιας **Επιτροπής Παιδείας (1957)**.

Αποστολή της επιτροπής αυτής ήταν να μελετήσει το πρόβλημα της εκπαίδευσης σ' όλη του την έκταση. Ύστερα από ένα χρόνο περίπου (1958) η επιτροπή κατάθεσε τα πορίσματά της, που στηρίζονταν σε 8 αρχές:⁶¹

1. *«Η παιδεία είναι η πλέον θετική και παραγωγική επένδυσις»* και γι' αυτό θα πρέπει να δοθεί σ' αυτήν απόλυτη προτεραιότητα.
2. Είναι ανάγκη να διατεθούν γι' αυτήν περισσότερα κονδύλια.
3. Η οργάνωση και το πρόγραμμα των σχολείων πρέπει να ανακαινισθούν.
4. Πρέπει να παραμείνει ανθρωπιστική και κλασική η βάση της παιδείας.
5. Τονίζεται η ενότητα του ελληνισμού (αρχαίου, μεσαιωνικού, νέου).
6. Είναι ανάγκη να γίνει στροφή στην επαγγελματική εκπαίδευση.
7. *«Η παιδεία πρέπει να είναι κοινόν αγαθόν κι όχι προνόμιον ολίγων»*.
8. *«Το θέμα της εκπαίδευσης πρέπει να παύσει να αποτελεί αντικείμενον κομματικών ή προσωπικών ανταγωνισμών»*.

Οι προτάσεις αυτές δεν ήταν ιδιαίτερα προοδευτικές, αλλά είχαν πληρότητα, επισήμαιναν ελλείψεις και υποδείκνυαν λύσεις. Έμειναν όμως προτάσεις, αφού μάλιστα επικρίθηκαν έντονα από την «Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων».

Μόλις το **1959** επιχειρείται κάποια στροφή προς την τεχνική εκπαίδευση και τις θετικές σπουδές με το **Ν.Δ. 3971/1959**, για την «Γενική, τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση». Στην εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου αυτού διατυπώνονται δύο βασικές αρχές: α) οργάνωση της επαγγελματικής και τεχνικής παιδείας για την κάλυψη της ανάγκης της ταχείας και έντονης τεχνολογικής προόδου και β) προσφορά των αγαθών της ανθρωπιστικής παιδείας σε όσο το δυνατόν ευρύτερα στρώματα του λαού.⁶²

Με το διάταγμα αυτό ιδρύονται μερικές τεχνικές σχολές, μέσες και ανώτερες, και εισάγεται διάκριση τμημάτων κλασικής και πρακτικής κατεύθυνσης για τις τάξεις Δ', Ε', ΣΤ', του εξατάξιου γυμνασίου.

⁶⁰ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ.225-227

⁶¹ Όπως παραπάνω, σελ. 229-233

⁶² Όπως παραπάνω, σελ. 238

Οι αλλαγές που προκαλούνται στην εκπαίδευση με το Ν.Δ. 3971/1959 είναι εντελώς επιφανειακές, γιατί δε θίγουν τα καίρια προβλήματα (γλώσσα, προγράμματα, βιβλία, εκπαίδευση διδακτικού προσωπικού κτλ.). Το κλασικό γυμνάσιο εξακολουθεί να απορροφά το μεγαλύτερο ποσοστό των μαθητών που τελειώνουν το δημοτικό (74%).⁶³

Στη διογκούμενη δυσαρέσκεια για τα εκπαιδευτικά ζητήματα έρχεται να προστεθεί η δημόσια διαφωνία της Μαθηματικής Εταιρείας με το Πολυτεχνείο σχετικά με τα θέματα των εισαγωγικών εξετάσεων και οι μεγάλες κινητοποιήσεις εκπαιδευτικών και φοιτητών που απαιτούν έμπρακτο ενδιαφέρον για την εκπαίδευση και αύξηση των κονδυλίων στο 15%. Μάλιστα η απεργία των καθηγητών και των δασκάλων χαρακτηρίστηκε από τη μεγάλη διάρκειά της, αλλά και τη σκληρή στάση του κράτους απέναντί τους, αν και είχαν την καθολική λαϊκή υποστήριξη.⁶⁴

Στο μεταξύ η έλλειψη προσωπικού στα σχολεία μέσης εκπαίδευσης, η ανεπάρκεια των υπάρχοντων σχολείων και άλλοι παράγοντες συντελούν στην εμφάνιση προβλημάτων που κρατάνε μέχρι σήμερα. Αναπτύσσεται ιδιαίτερα η ιδιωτική εκπαίδευση και κυρίως τα φροντιστήρια. Ταυτόχρονα λόγω του συνωστισμού στα ΑΕΙ χιλιάδες νέοι φεύγουν στο εξωτερικό για να σπουδάσουν.

Τέλος, στην περίοδο 1950-60 τα επιστημονικά ρεύματα της προσχολικής αγωγής των διαφόρων χωρών εισχώρησαν και στην Ελλάδα με αποτέλεσμα τη ριζική αλλαγή της εργασίας στα νηπιαγωγεία. Η πολιτεία με το **Β.Δ. 494/1962**, ορίζει το αναλυτικό πρόγραμμα του νηπιαγωγείου και καθορίζει το σκοπό τους.

Η Ελλάδα βρίσκεται σε περίοδο ανασυγκρότησης έπειτα από τον εμφύλιο πόλεμο. Η ένταξη της χώρας στο Συμβούλιο της Ευρώπης (1952), το ΝΑΤΟ (1952) και η σύνδεσή της με την Κοινή Αγορά (1961) δείχνουν τον προσανατολισμό και τις εξαρτήσεις που θα έχει από δω και πέρα η χώρα. Προοδευτικές αλλαγές δεν μπορούν να γίνουν. Τα κονδύλια για την εκπαίδευση είναι χαμηλότατα και φτάνουν το 1,8% επί του εθνικού εισοδήματος, ενώ για την ίδια περίοδο (1956-57) το ποσοστό για τις στρατιωτικές δαπάνες φτάνει στο 53% του προϋπολογισμού.⁶⁵

Οι όποιες αλλαγές προτίθεται να εφαρμόσει το κράτος (π.χ. τεχνική εκπαίδευση) προσκρούουν στη νοοτροπία που έχει γενικότερα διαμορφωθεί ύστερα από τόσα χρόνια ακινησίας για τον προσανατολισμό της εκπαίδευσης. Ο κόσμος είναι δύσπιστος· και μόνο η εξαγγελία μεταρρύθμισης αρκεί για να διατυπωθούν επιφυλάξεις.

Τα συμπεράσματα του Δ' Πανσπουδαστικού Συνεδρίου⁶⁶ (κείμενα και αποφάσεις, Α', Αθήνα 1963, σελ. 3) δείχνουν ανάγλυφα την κατάσταση στην οποία είχε περιέλθει η εκπαίδευση.

« ...Τη στυφή γεύση της απογοήτευσης και της οδύνης νοιάθουμε, όταν 130 χρόνια, αφ' ότου η πατρίδα μας υπάρχει σαν κράτος ελεύθερο, βρισκόμαστε στην ανάγκη να καταπιαστούμε – στην θεωρία και την πράξη – με προβλήματα, που αλλού πήραν θέση στα γυμνασιακά εγχειρίδια της ιστορίας...»

⁶³ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 99

⁶⁴ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ. 251-256

⁶⁵ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 96-97

⁶⁶ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ. 257-259

1964 – 1973

Το 1964 έρχεται στην εξουσία η «Ένωση Κέντρου» με αρχηγό και πρωθυπουργό τον **Γ. Παπανδρέου**. Ο ίδιος ο πρωθυπουργός δείχνει έμπρακτα το ενδιαφέρον του για την παιδεία αναλαμβάνοντας και το Υπουργείο Παιδείας. Παίρνει ως συνεργάτες του το λογοτέχνη **Λουκία Ακρίτα** (υφυπουργός Παιδείας) και τον **Ε. Παπανούτσο** (Γενικός Γραμματέας).

Η κυβέρνηση Γ. Παπανδρέου θα υποβάλει στη Βουλή τρία σχέδια νόμου: το **1964** το νομοσχέδιο «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Γενικής (Στοιχειώδους και Μέσης) Εκπαιδεύσεως» (μετέπειτα **Ν.Δ. 4379**)⁶⁷ και το Μάιο του **1965** τα νομοσχέδια «Περί Τεχνικής Εκπαιδεύσεως» και «Περί ιδρύσεως Πανεπιστημίων».

Η εισηγητική έκθεση του Ν.Δ. 4379 θεωρεί ότι η παιδεία οφείλει να έχει «*κατά βάσιν ουμανιστικόν χαρακτήρα*» «*προϋπόθεσιν και εγγύησιν δια την οικονομικήν ανάπτυξιν της χώρας και την πνευματικήν προκοπήν του Έθνους*».

Στην εισηγητική έκθεση για την τεχνική εκπαίδευση τονίζεται ότι «*η οικονομική πρόοδος της χώρας ευρίσκεται εις στενήν συνάρτησιν προς την ανάπτυξιν της επαγγελματικής, ιδία της τεχνικής εκπαιδεύσεως η οποία αποτελεί μίαν από τις βασικές της προϋποθέσεις*».

Τέλος, στην εισηγητική έκθεση του νομοσχεδίου για τα πανεπιστήμια επισημαίνεται η ανάγκη για την απόκτηση επιστημόνων υψηλού επιπέδου γιατί «*... ούτε η πνευματική, ούτε η οικονομική μας πρόοδος θα πραγματοποιηθεί με ταχύν ρυθμόν, εάν δεν αποκτήσωμεν περισσότερους και καλύτερους επιστήμονας*».

Τα κύρια σημεία των τριών αυτών νομοσχεδίων είναι:

- Επέκταση της υποχρεωτικής φοίτησης ως το 15^ο έτος.
- Κατάργηση των εισαγωγικών εξετάσεων στα γυμνάσια.
- Ελεύθερη χρήση της δημοτικής γλώσσας στο σχολείο.
- Διδασκαλία αρχαίων κειμένων από μεταφράσεις.
- Καθιέρωση του ακαδημαϊκού απολυτηρίου (πανελλήνιες εξετάσεις, αντί για χωριστές εξετάσεις ανά σχολή).
- Επέκταση της εκπαίδευσης των δασκάλων στα τρία χρόνια.
- Ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.
- Ίδρυση νέων πανεπιστημιακών μονάδων.⁶⁸

Για την υλοποίηση όλων αυτών προβλεπόταν και σημαντική αύξηση των κονδυλίων για την παιδεία – πάγιο αίτημα ετών.

⁶⁷ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ. 269-274

⁶⁸ Σπ. Ευαγγελόπουλου, Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, ΔΑΝΙΑ, Αθήνα 1987, τομ. Β', σελ.27-29 και Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 100-104

Παρά τις καινοτομίες της η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 δέχτηκε σφοδρές επιθέσεις (από τη Φιλοσοφική σχολή της Αθήνας, την Εταιρεία Ελλήνων Φιλολόγων, την Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης κλπ.).⁶⁹

Η κριτική εστιαζόταν στα παρακάτω:

- Η μεταρρύθμιση υπονομεύει τα θεμέλια του Ελληνοχριστιανικού πολιτισμού.
- Μελλοντικά τα αρχαία ελληνικά θα απομακρύνονταν απ' το σχολείο, γιατί η αρχαία ελληνική κληρονομιά διδασκόταν τώρα σε νεοελληνικές μεταφράσεις.
- Επικρίθηκε η μείωση ή η κατάργηση των Λατινικών στο γυμνάσιο.
- Επικρίθηκε επίσης η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο σχολείο.

Η αξιωματική αντιπολίτευση (ΕΡΕ) επικεντρώνει την κριτική της στην υπεράσπιση της κλασικής παιδείας και αμφισβητεί την δυνατότητα να εφαρμοστούν τα μεταρρυθμιστικά μέτρα. Ο Κ. Τσάτσος σε μια συζήτηση «στρογγυλής τραπέζης» που έγινε για τα εκπαιδευτικά θέματα υποστηρίζει ότι είναι περιττή η εισαγωγή του μαθήματος «Στοιχεία δημοκρατικού πολιτεύματος». Θα πει: «...ποιου πολιτεύματος, τυχόν, θα έπρεπε να γίνει μάθημα; Αφού το πολίτευμα είναι δημοκρατία! Είναι εκδήλωση πείσματος η διατύπωση αυτής της λέξεως και ουχί ουσίας. Και υποψίας ότι μπορεί να έρθει ένας υπουργός, να διατάξει την διδασκαλία του ολοκληρωτισμού ή του φασιστικού πολιτεύματος.»⁷⁰

Ενάμιση χρόνο αργότερα, στις 5 Μαΐου 1967, διατάσσεται η διακοπή του μαθήματος «Στοιχείων δημοκρατικού πολιτεύματος»⁷¹ από τη δικτατορία (όπως φαίνεται καλά έκανε και υποπευόταν ο Γ. Παπανδρέου...). Βέβαια οι δικτάτορες δεν έμειναν μόνο σ' αυτό.

Με τον Α.Ν. 129/1967⁷² καθιερώνεται η απλή καθαρεύουσα ως όργανο έκφρασης διδασκόντων και μαθητών στις Δ', Ε', ΣΤ' τάξεις του δημοτικού, στο γυμνάσιο, στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες και τις Ανώτερες γενικά σχολές. Έχουμε ακόμα, επιστροφή στην 6/χρονη υποχρεωτική εκπαίδευση και εισιτήριες εξετάσεις για την εισαγωγή στο γυμνάσιο. Νωρίτερα με τον Α.Ν. 59/1967 καταργείται και το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.⁷³

Στη συνέχεια κατά τη διάρκεια της δικτατορίας διώκονται οι προοδευτικοί εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων (εξορίες, φυλακίσεις), αλλά το σημαντικότερο είναι ότι έχουμε ένα «πάγωμα» στις ψυχές όλων.

Είναι γεγονός ότι η μεταρρύθμιση του 1964 είναι η πιο σοβαρή κι ολοκληρωμένη προσπάθεια για τη μεταβολή του πνεύματος που κυριαρχεί στη νεοελληνική εκπαίδευση (τυπολατρία, εγκυκλοπαιδισμός, ψευτοκλασικισμός, αρχαϊσμός κλπ.) από καταβολής του ελληνικού κράτους.

Τα μέτρα που παίρνονται για την Παιδεία (9/χρονη υποχρεωτική φοίτηση, δωρεάν παιδεία, καθιέρωση της δημοτικής, αναβάθμιση της εκπαίδευσης των δασκάλων, ακαδημαϊκό απολυτήριο...) είναι οπωσδήποτε ριζοσπαστικά και θα συντελούσαν στον εκδημοκρατισμό και στον εκσυγχρονισμό της εκπαίδευσης. Παράλληλα έδιναν τη δυνατότητα ευκολότερης πρόσβασης στην εκπαίδευση στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις, που μέχρι τότε για διάφορους λόγους, οικονομικούς κ.ά. δεν την είχαν.

⁶⁹ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ. 275-281 και Θ. Χατζηστεφανίδης, Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Παπαδήμα, Αθήνα 1986, σελ. 302

⁷⁰ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ. 289

⁷¹ Όπως παραπάνω, σελ. 292

⁷² Όπως παραπάνω, σελ. 294-295

⁷³ Όπως παραπάνω, σελ. 296-299

Η στροφή στην τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση είχε σκοπό την παραγωγή εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού εξαιτίας των κοινωνικοοικονομικών αναγκών της εποχής, αλλά έδινε και μια διέξοδο στο μονόδρομο της ελληνικής εκπαίδευσης.

Όμως το σημαντικότερο αποτέλεσμα που είχε η σύντομη εφαρμογή του πρώτου εκπαιδευτικού νομοθετήματος ήταν ότι για πρώτη φορά διαβάστηκαν σε ελληνικό σχολείο και αγαπήθηκαν η Ιλιάδα, η Οδύσσεια και οι βιογραφίες του Πλουτάρχου, ενώ και οι καθηγητές αντιμετώπισαν με διαφορετικό τρόπο τα μαθήματά τους.⁷⁴

Η σπουδαία αυτή προσπάθεια αναχαιτίστηκε πρώτα από τα πολιτικά γεγονότα (επέμβαση του βασιλιά από 15 Ιουλίου 1965), έπειτα από τα πιο συντηρητικά τμήματα της ελληνικής αστικής τάξης (ΕΡΕ και αποστάτες του 1965) και τέλος από τη δικτατορία των συνταγματαρχών.

⁷⁴ Α. Δημαρά, Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1986, τομ. Β', σελ. 285-286

1974 – 1980

Μετά τη μεταπολίτευση παρατηρήθηκε ένα ενδιαφέρον απ' όλες τις παρατάξεις για μια ουσιαστική μεταρρύθμιση.

Τα γενικά πλαίσια αυτής της μεταρρύθμισης καθόρισε το νέο **Σύνταγμα του 1975** (άρθρο 16). Μεταξύ των άλλων προβλέπει, ότι η Παιδεία « ...αποτελεί βασικήν αποστολήν του κράτους, έχει δε σκοπόν της την ηθικήν, πνευματικήν, επαγγελματικήν και φυσικήν αγωγήν των Ελλήνων, την ανάπτυξιν της εθνικής και θρησκευτικής συνειδήσεως και την διάπλασιν αυτών ως ελευθέρων και υπευθύνων πολιτών». Επίσης αναφέρει, ότι «τα έτη υποχρεωτικής φοιτήσεως δεν δύναται να είναι ολιγότερα των εννέα», και ακόμη «πάντες οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας». ⁷⁵

Στο μεταξύ άρχισε να ωριμάζει η σκέψη για σοβαρότερη ενασχόληση με το εκπαιδευτικό πρόβλημα, που εκκρεμούσε πολλές δεκαετίες. Έτσι, το **1975** ιδρύθηκε το Κέντρο Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης (**KEME**).

Τα επόμενα δύο χρόνια ψηφίζονται δύο νέοι νόμοι. Ο **N. 309/1976** για την οργάνωση και διοίκηση της Γενικής εκπαίδευσης και ο **N. 576/1977** για την Τεχνική και Επαγγελματική εκπαίδευση.

Οι βασικές αρχές των νόμων αυτών είναι: ⁷⁶

- Παράταση της υποχρεωτικής φοίτησης από 6 σε 9 χρόνια. Κατάργηση των εξετάσεων για την εισαγωγή στο γυμνάσιο.
- Η γενική δημόσια εκπαίδευση παρέχεται δωρεάν.
- Επίσημη γλώσσα διδασκαλίας, βιβλίων και αντικειμένου διδασκαλίας σ' όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης είναι η **νεοελληνική**, χωρίς ιδιοματισμούς και ακρότητες (Άρθρο 2, παρ. 1-2, Ν. 309/1976)
- Στο γυμνάσιο διαβάζονται οι αρχαίοι συγγραφείς από μετάφραση.
- Διαιρείται η δευτεροβάθμια εκπαίδευση σε 3/χρονο γυμνάσιο και 3/χρονο λύκειο. Το λύκειο έχει πολλαπλές κατευθύνσεις.
- Οι απόφοιτοι του γυμνασίου μπορούν να φοιτήσουν χωρίς εξετάσεις σε μια τεχνική-επαγγελματική σχολή ή να δώσουν εξετάσεις και να συνεχίσουν στο λύκειο (είτε γενικό είτε τεχνικό).
- Το πρόγραμμα των γενικών λυκείων προετοίμαζε τους μαθητές για την ανώτατη εκπαίδευση. Στη Β' και Γ' τάξη ο μαθητής μπορούσε να διαλέξει θετική κατεύθυνση ή θεωρητική-φιλολογική.
- Τα τεχνικά-επαγγελματικά λύκεια θεωρούνταν ισότιμα των γενικών. Στόχος τους ήταν η προετοιμασία των μαθητών για τα ΑΕΙ ή για την ένταξή τους στην παραγωγή.

⁷⁵ Σπ. Ευαγγελόπουλου, Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, ΔΑΝΙΑ, Αθήνα 1987, τομ. Β', σελ. 31

⁷⁶ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 113-116

- Για την εισαγωγή των μαθητών στις ανώτερες και ανώτατες σχολές γίνονται πανελλήνιες εξετάσεις, ενώ συνεκτιμούνται οι γενικοί βαθμοί της Β΄ και Γ΄ λυκείου, καθώς και οι βαθμοί στα κύρια μαθήματα των δύο αυτών τάξεων.
- Ρυθμίζονται θέματα σχετικά με την διοίκηση και εποπτεία στην α/θμια και β/θμια εκπαίδευση. Για την διοίκηση ιδρύονται κεντρικά και περιφερειακά συμβούλια με αρμοδιότητες σε υπηρεσιακά θέματα (μεταθέσεις, αποσπάσεις κλπ.), ενώ την εποπτεία έχουν οι αντίστοιχοι γενικού επιθεωρητές και επόπτες.

Την ίδια περίοδο γίνεται και μια προσπάθεια για την καθιέρωση του θεσμού επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Τότε ιδρύονται οι Σχολές Επιμόρφωσης Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (ΣΕΛΜΕ, 1977) και οι ΣΕΛΔΕ από το 1979 (για τους δασκάλους). Σύμφωνα με τους κανονισμούς τους οι σχολές αυτές προβλέπουν διάφορα προγράμματα για νεοδιόριστους, για νέους διευθυντές, ταχύρυθμα για ειδική ενημέρωση κλπ. Το βασικό όμως πρόγραμμα προβλέπει ετήσια επιμόρφωση για τους εκπαιδευτικούς που έχουν συμπληρώσει 5 χρόνια υπηρεσίας. Στα διδασκόμενα μαθήματα περιλαμβάνονται: παιδαγωγική, διδακτική, αξιοποίηση εποπτικών μέσων, νέες τεχνολογίες κ.ά.

Το παράδοξο της μεταρρύθμισης του 1976 είναι ότι θεσμοθετείται από τις συντηρητικές δυνάμεις, αυτές που είχαν πολεμήσει στο παρελθόν κάθε παρόμοια προσπάθεια εκσυγχρονισμού. Ο Μ. Ηλιού παρατηρεί σχετικά: «φαίνεται σαν ειρωνεία της Ιστορίας το γεγονός ότι η δεξιά παράταξη εμφανίστηκε να προτείνει τα μεταρρυθμιστικά μέτρα που τόσο λυσσαλέα είχε πολεμήσει μια δεκαετία πριν».⁷⁷

Πράγματι, η νομοθετική επίλυση του γλωσσικού ζητήματος, η επέκταση της υποχρεωτικής φοίτησης, η στροφή στην επαγγελματική εκπαίδευση αποτελούν τα κύρια σημεία και της μεταρρύθμισης του 1964.

Μετά από μια προσεκτική παρατήρηση θα διαπιστώσουμε ότι η συντηρητική παράταξη «έκανε την ανάγκη φιλότιμο» και προχώρησε σ' αυτές τις αλλαγές.

Συγκεκριμένα, η καθιέρωση της δημοτικής, η 9χρονη υποχρεωτική εκπαίδευση και η διδασκαλία των αρχαίων από μεταφράσεις έρχονται σαν επακόλουθο συγκεκριμένων αναγκών. Την εποχή αυτή (1971) οι αναλφάβητοι φτάνουν στο 14% του πληθυσμού και οι ημιαναλφάβητοι (λειτουργικός αναλφαβητισμός) στο 25%.⁷⁸ Σ' αυτό είχε παίξει μεγάλο ρόλο η μακροχρόνια εκκρεμότητα του γλωσσικού ζητήματος, που είχε επισημοποιήσει την ανειλικρίνεια και μείωνε σταθερά την αντιληπτική ικανότητα των μαθητών.

Η στροφή στην τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση οφειλόταν σε μια σειρά εξωτερικών και εσωτερικών παραγόντων. Η είσοδος της χώρας στην ΕΟΚ, η επανένταξή της στο ΝΑΤΟ και η εισροή ξένων κεφαλαίων απαιτούσαν την προσαρμογή της ελληνικής εκπαίδευσης στις νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες.

Επίσης, έπρεπε να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της υπερπαραγωγής αποφοίτων γυμνασίου που συνωστίζονταν για να μπουν στα πανεπιστήμια, αλλά και της μεγάλης παραγωγής πτυχιούχων κλασικών σπουδών. Γι' αυτό καθιερώθηκε ένα σύστημα εξετάσεων που αποθάρρυνε την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο και διευκόλυνε την είσοδο στις τεχνικές και επαγγελματικές σχολές.

Τελικά, όπως αποδείχθηκε από την εφαρμογή της μεταρρύθμισης αυτής, οι κύριοι στόχοι (πλην της καθιέρωσης της δημοτικής) δεν επιτεύχθηκαν.

Αυτό συνέβη γιατί περιορίστηκε σε εξωτερικά χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης (οργάνωση, διοίκηση) και παραμέλησε θέματα όπως, τα βιβλία, τα αναλυτικά προγράμματα, νέες μεθόδους κλπ.

⁷⁷ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 116

⁷⁸ Όπως παραπάνω, σελ. 116-117

Από την άλλη πλευρά οι μαθητές και οι οικογένειές τους, δεν πείστηκαν – δικαιολογημένα – για τις δυνατότητες που έδινε η τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση και έτσι προτιμούσαν το γενικό λύκειο που οδηγούσε ασφαλέστερα στο πανεπιστήμιο.

Στον κρίσιμο τομέα της αναβάθμισης των εκπαιδευτικών που ήταν – και είναι- ο σημαντικότερος παράγοντας για την επιτυχία κάθε μεταρρύθμισης, λίγα έγιναν. Οι Παιδαγωγικές Ακαδημίες λειτουργούσαν με προγράμματα του 1933, ενώ οι ΣΕΛΔΕ και ΣΕΛΜΕ είχαν ρυθμούς απορρόφησης που προϋπόθεταν υπερωριώβιους εκπαιδευτικούς!

Συνεπώς η μεταρρύθμιση του 1976 δεν πέτυχε, γιατί προδόθηκε από την διστακτικότητα, την έλλειψη προγραμματισμού, την προχειρότητα, την έλλειψη μέσων και υποδομών, αλλά κυρίως γιατί ήρθε καθυστερημένα.

Τώρα πια χρειάζόταν μια ριζοσπαστική αλλαγή στην εκπαίδευση με επανακαθορισμό των στόχων και της φιλοσοφίας της.

1981 – 1985

Το **1981** αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση της χώρας η σοσιαλιστική κυβέρνηση του Α. Παπανδρέου. Η κυβέρνηση αυτή λαμβάνει τα παρακάτω μεταρρυθμιστικά μέτρα κατά την περίοδο 1981-84.⁷⁹

- Καθιερώνεται η **δημοτική γλώσσα** ως επίσημη του κράτους.
- Καθιερώνεται το **μονοτονικό σύστημα** (Π.Δ. 297/1982).
- Καταργούνται οι γενικοί διευθυντές και οι επόπτες της διοίκησης της εκπαίδευσης (Ν. 1232/1982).
- Καταργούνται οι επιθεωρητές της α/θμιας και β/θμιας εκπαίδευσης και καθιερώνεται ο θεσμός του **σχολικού συμβούλου** (Ν. 1304/1982). Έργο του Σχολικού Συμβούλου είναι η επιστημονική και παιδαγωγική καθοδήγηση των εκπαιδευτικών και η συμμετοχή του στην αξιολόγηση και την επιμόρφωσή τους. Με τον ίδιο νόμο ιδρύονται διευθύνσεις και γραφεία εκπαίδευσης.
- Με το Ν. 1268/1982 (**Νόμος – Πλαίσιο**) «για τη λειτουργία των Ανωτάτων Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων», καταργείται η έδρα, κατοχυρώνεται και διασφαλίζεται το πανεπιστημιακό άσυλο και η ελευθερία διακίνησης των ιδεών, θεμελιώνονται δημοκρατικές διαδικασίες με συμμετοχή όλων των φορέων της πανεπιστημιακής κοινότητας στη διδασκαλία, την έρευνα και τη διοίκηση και εξασφαλίζεται ο ακαδημαϊκός και κοινωνικός έλεγχος στα ΑΕΙ μέσω της λειτουργίας της Εθνικής Ακαδημίας Γραμμάτων και Επιστημών (ΕΑΓΕ) και του Συμβουλίου Ανωτάτης Παιδείας (ΣΑΠ).
- Ιδρύονται πανεπιστημιακά παιδαγωγικά τμήματα 4ετούς φοίτησης (Ν. 1268/1982).
- Καταργούνται τα ΚΑΤΕΕ και την θέση τους παίρνουν τα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΤΕΙ, 1983).
- Ψηφίζεται νέος κανονισμός μαθητικών κοινοτήτων.
- Γράφονται καινούρια βιβλία για μαθητές και δασκάλους και συντάσσονται νέα αναλυτικά προγράμματα.
- Επίσης καταργούνται οι εξετάσεις για την εισαγωγή στα λύκεια και αλλάζει το σύστημα εισαγωγής στα ΑΕΙ (1983).

Στις **5-2-1985** ο υπουργός Παιδείας Απ. Κακλαμάνης καταθέτει στη Βουλή το σχέδιο νόμου «για τη δομή και λειτουργία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης». Ο νόμος αυτός (**1566/1985**) ψηφίζεται από τη Βουλή και έχει ως βασικότερες αρχές του τις παρακάτω:⁸⁰

⁷⁹ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 124-125

⁸⁰ Ν. 1566/1985, ΦΕΚ 167, 30-9-1985

1. «Σκοπός της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης είναι να συμβάλλει στην ολόπλευρη, αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά» (Άρθρο 1, παρ. 1).
2. «Βασικοί συντελεστές για την επιτυχία των παραπάνω σκοπών είναι: η προσωπικότητα και η κατάρτιση του προσωπικού όλων των κλάδων και των βαθμίδων της εκπαίδευσης, τα αναλυτικά προγράμματα, τα σχολικά βιβλία και τα λοιπά διδακτικά μέσα και η σωστή χρήση τους, η εξασφάλιση των αναγκαίων προϋποθέσεων και μέσων για την απρόσκοπτη λειτουργία των σχολείων και η δημιουργία του απαραίτητου παιδαγωγικού κλίματος με την ανάπτυξη αρμονικών διαπροσωπικών σχέσεων στο σχολείο και την τάξη και με το σεβασμό προς την προσωπικότητα του κάθε μαθητή» (Άρθρο 1, παρ. 2).
3. «Γλώσσα διδασκαλίας, που αποτελεί και αντικείμενο συστηματικής διδασκαλίας και γλώσσα των διδακτικών βιβλίων των μαθητών και των βιβλίων των εκπαιδευτικών είναι η δημοτική, όπως διαμορφώνεται από το λαό και τη δόκιμη λογοτεχνία, χωρίς την αυτούσια μεταφορά ξένων λέξεων» (Άρθρο 1, παρ. 4).
4. Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση παρέχεται στα νηπιαγωγεία και στα δημοτικά. Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση παρέχεται από τα γυμνάσια και τα λύκεια καθώς και τις τεχνικές και επαγγελματικές σχολές.
5. Η φοίτηση είναι 9χρονη υποχρεωτική (6ετής στο δημοτικό και 3ετής στο γυμνάσιο).
6. Η φοίτηση στα νηπιαγωγεία είναι 2ετής.
7. Τα λύκεια λειτουργούν ως γενικά, κλασικά, τεχνικά-επαγγελματικά και ενιαία πολυκλαδικά. (Σημ: Τα ενιαία πολυκλαδικά λύκεια είναι μια καινοτομία. Πρόκειται για ένα τύπο λυκείου που ενσωματώνει τη γενική με την τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση).
8. Ιδρύονται τεχνικές-επαγγελματικές σχολές οι απόφοιτοι των οποίων εξειδικεύονται σε επιχειρήσεις με την φροντίδα του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ).
9. Ιδρύονται σχολικά εργαστηριακά κέντρα (ΣΕΚ), για την παρακτική άσκηση των μαθητών των τεχνικών-επαγγελματικών λυκείων, των ενιαίων πολυκλαδικών και των τεχνικών-επαγγελματικών σχολών.
10. Επανιδρύεται το **Παιδαγωγικό Ινστιτούτο**, που αποτελεί ανεξάρτητη δημόσια υπηρεσία (υπαγόμενη στο ΥΠΕΠΘ), ενώ καταργείται το ΚΕΜΕ.
11. Οργανώνεται η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών που διακρίνεται σε:
 - Εισαγωγική επιμόρφωση (για νεοδιόριστους ή προς διορισμό εκπαιδευτικούς).
 - Ετήσια επιμόρφωση (για εκπαιδευτικούς με 5χρονη υπηρεσία και άνω).
 - Περιοδική επιμόρφωση (για περιπτώσεις αλλαγής βιβλίων, προγραμμάτων κλπ.)
 Την ευθύνη για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών έχει το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και γίνεται στα Περιφερειακά Επιμορφωτικά Κέντρα (**ΠΕΚ**).
12. Ρυθμίζονται μια σειρά άλλων ζητημάτων όπως:
 - Εισάγεται η ξένη γλώσσα στα δημοτικά.
 - Η διδασκαλία της φυσικής αγωγής, της μουσικής και των καλλιτεχνικών μαθημάτων ανατίθεται σε εξειδικευμένο προσωπικό.
 - Λαμβάνεται μέριμνα για την ειδική αγωγή.
 - Καταργούνται τα πρότυπα σχολεία και ιδρύονται πειραματικά.
 Άλλη σημαντική καινοτομία του Ν. 1566/1985 είναι η καθιέρωση του δημοκρατικού προγραμματισμού στην εκπαίδευση.
 Αυτός κινείται σε τρία επίπεδα (εθνικό, νομαρχιακό, τοπικής αυτοδιοίκησης).
 Ανώτερο όργανο δημοκρατικού προγραμματισμού είναι το **Εθνικό Συμβούλιο Παιδείας** (Ε.ΣΥ.Π), που «εισηγείται στην κυβέρνηση θέματα εκπαιδευτικής πολιτικής για

όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, παιδείας, συνεχιζόμενης εκπαίδευσης και λαϊκής επιμόρφωσης» (Άρθρο 48, παρ. 1). Πρόεδρος του είναι ο υπουργός Παιδείας, ενώ συμμετέχουν σ' αυτό άλλοι αρμόδιοι υπουργοί και εκπρόσωποι όλων των ενδιαφερόμενων φορέων.

Σε επίπεδο νομού έχουμε τις **Νομαρχιακές επιτροπές παιδείας**. Πρόεδρος είναι ο νομάρχης, ενώ μέλη είναι οι σχολικοί σύμβουλοι, οι προϊστάμενοι διευθύνσεων εκπαίδευσης καθώς και εκπρόσωποι γονέων και εκπαιδευτικών. Ασχολείται με ζητήματα όπως ίδρυση, κατάργηση σχολείων, κατανομή πιστώσεων στους ΟΤΑ, διοργάνωση σεμιναρίων για γονείς κλπ.

Στο επίπεδο της Τοπικής Αυτοδιοίκησης συγκροτούνται οι **δημοτικές επιτροπές παιδείας**. Πρόεδρος σ' αυτές είναι ο δήμαρχος και μέλη οι διευθυντές των γραφείων εκπαίδευσης, εκπρόσωποι των γονέων και των εκπαιδευτικών. Οι επιτροπές αυτές εισηγούνται στο δήμαρχο πάνω σε ζητήματα υλικοτεχνικής υποδομής των σχολείων, λειτουργικών δαπανών, κατανομής πιστώσεων κλπ.

Στο επίπεδο σχολείου θεσμοθετούνται δύο όργανα. Το σχολικό συμβούλιο, που έχει αποστολή την εξασφάλιση της ομαλής λειτουργίας του σχολείου και την καθιέρωση τρόπων επικοινωνίας ανάμεσα σε διδάσκοντες και γονείς των μαθητών και τη σχολική επιτροπή, που έχει ρόλο διαχειριστικό και εισηγητικό στα όργανα τοπικής αυτοδιοίκησης.

Με τον ίδιο νόμο μεταβιβάζεται όλη η σχολική περιουσία στη δημοτική επιτροπή παιδείας. Έτσι η ευθύνη για την υλικοτεχνική υποδομή των σχολείων περνά στην τοπική αυτοδιοίκηση.

Η ομαλή λειτουργία της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας στη χώρα για παραπάνω από 10 χρόνια είχε σαν συνέπεια η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της περιόδου 1981-85 να μην ακολουθήσει τις πρακτικές προηγούμενων περιόδων, όπου κάθε μεταρρυθμιστική προσπάθεια γκρεμιζόταν από μια αντιμεταρρύθμιση.

Μέσα από τις αλλαγές που θεσμοθετούνται την περίοδο αυτή και ιδιαίτερα από το Ν. 1566/85 προωθούνται η αποκέντρωση και ο εκδημοκρατισμός της εκπαίδευσης, ο οποίος περιλαμβάνει τη συμμετοχή, τον κοινωνικό έλεγχο και το δημιουργικό προγραμματισμό. Πέρα όμως απ' αυτή την καινούρια φιλοσοφία που τον διακρίνει, τα στοιχεία που δίνουν μια ποιοτική αλλαγή σε σχέση με κάθε άλλη προσπάθεια είναι οι καινούριοι προσανατολισμοί της εκπαίδευσης.

Αυτοί φαίνονται από την διατύπωση των στόχων της, στην εισαγωγική έκθεση του νόμου, στα νέα σχολικά βιβλία και αναλυτικά προγράμματα, στην αναβάθμιση του δασκάλου (πανεπιστημιακή μόρφωση, συνεχής επιμόρφωση), την προσπάθεια ενιαιοποίησης δημοτικού-γυμνασίου (κατάργηση των εξετάσεων) και γενικής-τεχνικο-επαγγελματικής εκπαίδευσης (με τα ΕΠΑ) κλπ.

Υπήρξαν βέβαια και αντιδράσεις που εκδηλώθηκαν έντονα κυρίως για το Νόμο-Πλαίσιο για τα ΑΕΙ,⁸¹ για την κατάργηση του επιθεωρητή στην εκπαίδευση και την αντικατάστασή του με το θεσμό του Σχολικού Συμβούλου⁸² και για τα νέα βιβλία και προγράμματα.⁸³

Για το Νόμο-Πλαίσιο για τα ΑΕΙ οι αντιδράσεις επικεντρώνονταν στην κατάργηση της έδρας, την ισότιμη συμμετοχή διδασκόντων και φοιτητών στη λειτουργία των ΑΕΙ και τη δημιουργία ενιαίου φορέα όλων των διδασκόντων. Οι

⁸¹ Θ. Χατζηστεφανίδης, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης*, Παπαδήμα, Αθήνα 1986, σελ. 328

⁸² Όπως παραπάνω, σελ. 336

⁸³ Όπως παραπάνω, σελ. 338-340

αντιδράσεις προήλθαν από ορισμένους συντηρητικούς πανεπιστημιακούς καθηγητές που έβλεπαν να θίγονται κεκτημένα δικαιώματά τους.

Στην κατάργηση του θεσμού του επιθεωρητή οι συγκρούσεις οφείλονταν περισσότερο στη μεθόδευση της απομάκρυνσής τους παρά στην ίδια τη θεσμική αλλαγή, αφού και οι ίδιοι οι επιθεωρητές πίστευαν ότι έπρεπε να αναμορφωθεί ο ρόλος τους.

Τέλος για τα νέα βιβλία και αναλυτικά προγράμματα οι επικριτές περιορίστηκαν σε θέματα όπως, ο λεγόμενος εθνικός αποχρωματισμός των κειμένων, η κατάργηση του παραδοσιακού τρόπου διάρθρωσης των βιβλίων, ότι είχαν λάθη τυπογραφικά και επιστημονικά, ότι αφαιρούσαν την πρωτοβουλία απ' τους μαθητές κλπ.

Οι αντιδράσεις αυτές οφείλονταν σε έλλειψη ενημέρωσης (γονέων και εκπαιδευτικών), αλλά και στο γεγονός πως πολλοί εκπαιδευτικοί είχαν συνηθίσει τον παραδοσιακό τρόπο διδασκαλίας και τώρα δυσκολεύονταν να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα.

Τελικά, η μεταρρύθμιση της περιόδου 1981-85 αποτελεί αναμφισβήτητη την πιο ολοκληρωμένη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση μετά την απελευθέρωση και καλύπτει όλα τα εσωτερικά και εξωτερικά χαρακτηριστικά της ελληνικής εκπαίδευσης. Υλοποιεί ένα διπλό στόχο: από τη μια ολοκληρώνει την αστικοδημοκρατική μεταρρύθμιση που εκκρεμούσε απ' τις αρχές του αιώνα (άνοιγμα του σχολείου στη ζωή, εκσυγχρονισμός βιβλίων, προγραμμάτων, σύνδεση της εκπαίδευσης με τις ανάγκες της χώρας κλπ.) και από την άλλη προχωρεί σε θεσμικές αλλαγές (στα ΑΕΙ, πανεπιστημιακή μόρφωση δασκάλων, Σχολικός Σύμβουλος, όργανα λαϊκής συμμετοχής και δημοκρατικού προγραμματισμού), που είναι συνεπείς με τη σοσιαλιστική ιδεολογία που πρεσβεύει το κίνημα του Α. Παπανδρέου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΝΟΨΗ

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός είχε σαν σκοπό του τη μόρφωση και διαπαιδαγώγηση των Ελλήνων ώστε, αρχικά, να πετύχουν την ανεξαρτησία τους και στη συνέχεια να οικοδομήσουν μια σταθερή κρατική οντότητα στηριγμένη στις αρχές του ευρωπαϊκού διαφωτισμού.

Μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους οι αρχές αυτές παραμερίστηκαν. Κύριοι λόγοι που συνέβη αυτό ήταν: α) οι ανάγκες του πολέμου και του νεοσύστατου κράτους επικεντρώθηκαν σε ζητήματα οργανωτικά και διοικητικά, β) τα κύρια κέντρα του ελληνικού διαφωτισμού βρίσκονταν ακόμη έξω από τα όρια της ελληνικής επικράτειας και γ) οι αντιδράσεις ορισμένων κοινωνικών συνόλων, όπως οι προεστοί, η εκκλησία και οι Φαναριώτες, ήταν πολύ έντονες και στρέφονταν εναντίον αυτών των αρχών, γιατί θίγονταν τα ποικίλα συμφέροντά τους.

Έτσι, το καινούριο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα οργανώθηκε με βάση μια συντηρητική εκπαιδευτική πολιτική, όπου κυρίαρχο ιδεώδες της παιδείας είναι η μίμηση της αρχαίας Ελλάδας. Η τάση αυτή ενισχύθηκε από τον κλασικό ρομαντισμό του Μονάχου, με την επιρροή που άσκησε η βαναρική αυλή του Όθωνα.

Αποτέλεσμα αυτής της συντηρητικής πολιτικής, που αγνοούσε την νεοελληνική πραγματικότητα, ήταν να αρχίσουν οι προστριβές μεταξύ συντηρητικών και προοδευτικών παιδαγωγών και πολιτικών για τα σχολικά προβλήματα, τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και το γλωσσικό ζήτημα. Μάλιστα, το γλωσσικό ζήτημα θα εξελιχθεί σε μείζον πρόβλημα της ελληνικής εκπαίδευσης και θα την ταλαιπωρήσει για περισσότερο από 100 χρόνια.

Στη συνέχεια παρατηρείται μια στασιμότητα στο χώρο της εκπαίδευσης που κρατά μέχρι το **1880** περίπου. Την εποχή αυτή νέα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά δεδομένα οδηγούν σε διαδοχικές προσπάθειες να εφαρμοστεί μια **αστική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση**. Οι νέοι στόχοι είναι: μόρφωση για όλους, στροφή στις θετικές επιστήμες, προσαρμογή στις οικονομικές ανάγκες της κοινωνίας και προετοιμασία των μαθητών για την κοινωνική και επαγγελματική ζωή. Το σύνολο των προσπαθειών αυτών έπεσαν στο κενό, εξαιτίας των έντονων αντιδράσεων που και πάλι έχουν ως αιχμή το γλωσσικό θέμα. Βέβαια, τα πραγματικά αίτια της μη αποδοχής πρέπει να αναζητηθούν στην βαθιά κρίση στην οποία έχει περιπέσει η ελληνική κοινωνία την εποχή αυτή.

Το **1910** ιδρύεται ο **Εκπαιδευτικός Όμιλος** από προοδευτικούς παιδαγωγούς με σκοπό τον **εκπαιδευτικό δημοτικισμό** και κύριους εκπροσώπους του τους Δ. Γληνό, Α. Δελμούζο και Μ. Τριανταφυλλίδη (ο όμιλος διασπάστηκε το 1927 εξαιτίας της ιδεολογικής σύγκρουσης μεταξύ Δελμούζου-Γληνού).

Τα έτη **1913**, **1917** και **1929** γίνονται νέες απόπειρες για την εφαρμογή της αστικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης. Όλες ανεξαιρέτως αποτυγχάνουν. Οι αιτίες για την αποτυχία τους είναι οι αντιδράσεις των ηγετικών στρωμάτων της παραδοσιακής κοινωνικής δομής, η ενδοαστική διχαστική πολιτική αναμέτρηση του Μεσοπολέμου και οι φόβοι που προκαλούνται από τη δράση και το διεθνιστικό πρόγραμμα του ΚΚΕ. Το αποτέλεσμα είναι να κυριαρχήσουν οι συντηρητικοί παιδαγωγοί, οι οποίοι βοηθούμενοι και από τις πολιτικές καταστάσεις, εφαρμόζουν τις απόψεις τους ανεμπόδιστα μέχρι τη δεκαετία του '60.

Μόλις το **1964** γίνονται σοβαρές προσπάθειες για μια ουσιαστική μεταρρύθμιση στην ελληνική εκπαίδευση, που όμως ανακόπτονται από τη δικτατορία του 1967. Μετά τη μεταπολίτευση (**1976**), γίνεται μια νέα προσπάθεια βασισμένη στην προηγούμενη του 1964. Όμως, η μεταρρύθμιση αυτή, αν και έχει την συναίνεση των κομμάτων, έρχεται με θέσεις ξεπερασμένες από τις εξελίξεις της εποχής και έτσι φυσιολογικά αποτυγχάνει.

Το πιο πρόσφατο εγχείρημα για ριζοσπαστική αλλαγή της νεοελληνικής εκπαίδευσης αρχίζει το **1981** και συμπληρώνεται το **1985** με την ψήφιση του νόμου 1566. Αυτή η μεταρρύθμιση αγγίζει όλα τα εσωτερικά και εξωτερικά χαρακτηριστικά της εκπαίδευσης και υλοποιεί την αστική μεταρρύθμιση που εκκρεμούσε απ' τις αρχές του αιώνα. Αποτελεί σίγουρα την πιο ολοκληρωμένη προσπάθεια που έγινε ποτέ για τον εκσυγχρονισμό και εκδημοκρατισμό της παιδείας μας.

Όμως, καθώς ήδη έχουν περάσει αρκετά χρόνια και χωρίς να παραγνωρίζουμε όσα θετικά αποτελέσματα έχουν επέλθει από την εφαρμογή του νόμου 1566/85, δεν έχουν αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά αρκετά εκπαιδευτικά προβλήματα όπως: η άνοση της παραπαιδείας και της ιδιωτικής παιδείας (σαν αποτέλεσμα της ελλιπούς εκπαίδευσης που παρέχει η δημόσια εκπαίδευση), οι ελλείψεις σε υλικοτεχνική υποδομή, ο ανταγωνιστικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης με τις ποικιλώνυμες εξετάσεις, ο προπαρασκευαστικός χαρακτήρας των γενικών λυκείων για την εισαγωγή στις ανώτερες και ανώτατες σχολές, τα ανεπαρκέστατα κονδύλια που διατίθενται για την εκπαίδευση κλπ.

Είναι φανερό ότι κάτι δεν πάει καλά με την εκπαίδευσή μας.

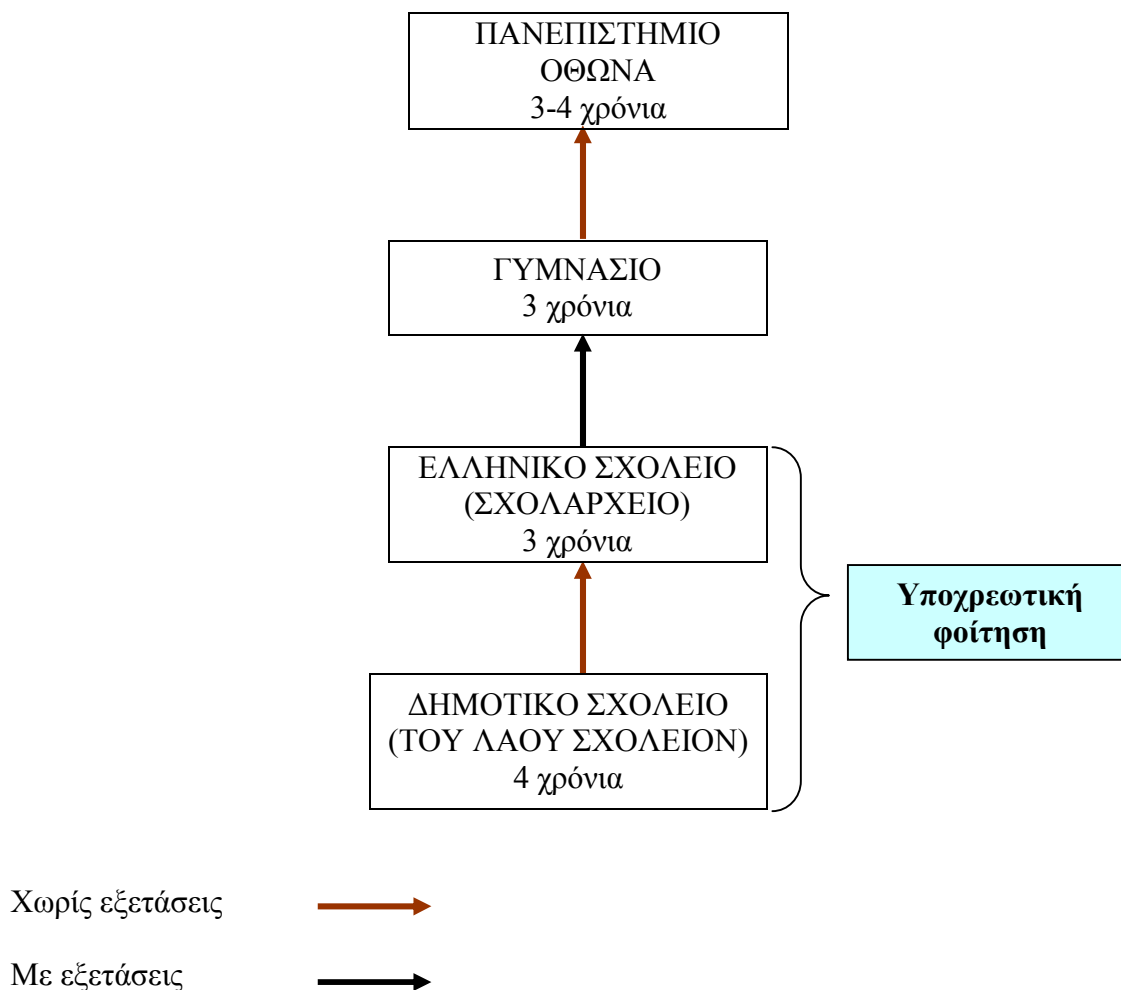
Αν τελικά η μεταρρύθμιση αυτή και τα διορθωτικά μέτρα, που πιθανόν να παρθούν τα επόμενα χρόνια, κατορθώσουν να αντιμετωπίσουν με επιτυχία τα μεγάλα προβλήματα της ελληνικής εκπαίδευσης, είναι ένα ζήτημα που θα μπορούσαμε να αξιολογήσουμε αρκετά χρόνια αργότερα.

Πάντως η ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης δεν αφήνει πολλά περιθώρια αισιοδοξίας, καθώς είναι γεμάτη με παραδείγματα μεταρρυθμίσεων που έχουν αποτύχει ή εκφυλιστεί εξαιτίας πολιτικών αλλαγών, προχειρότητας στον σχεδιασμό, έλλειψης προγραμματισμού, απουσίας συναίνεσης μεταξύ των κομμάτων και αποσπασματικής επιβολής μέτρων χωρίς τη συμμετοχή και τη συναίνεση των εκπαιδευτικών φορέων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

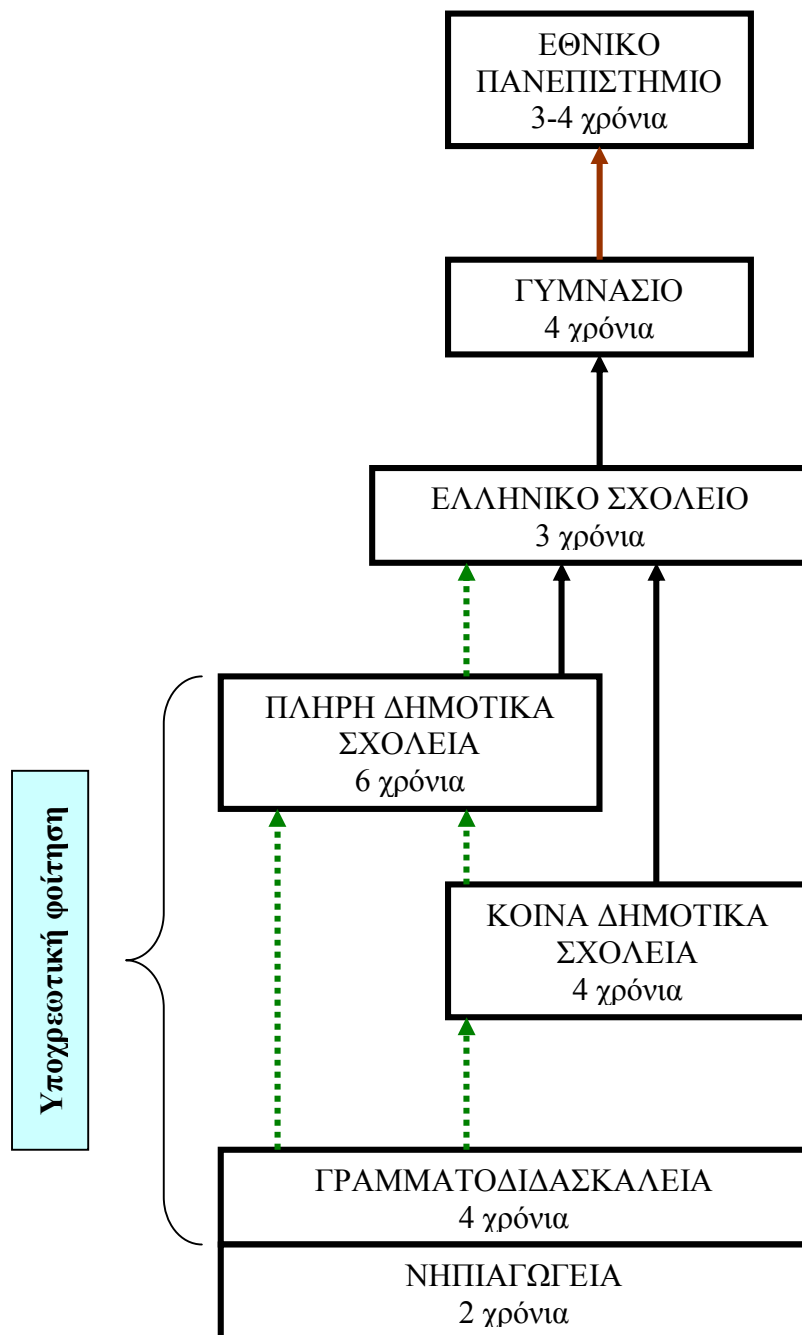
ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΟΘΩΝΑ (1834-37)⁸⁴

Διάγραμμα 1

⁸⁴ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 37

Διάγραμμα 2

χωρίς εξετάσεις →

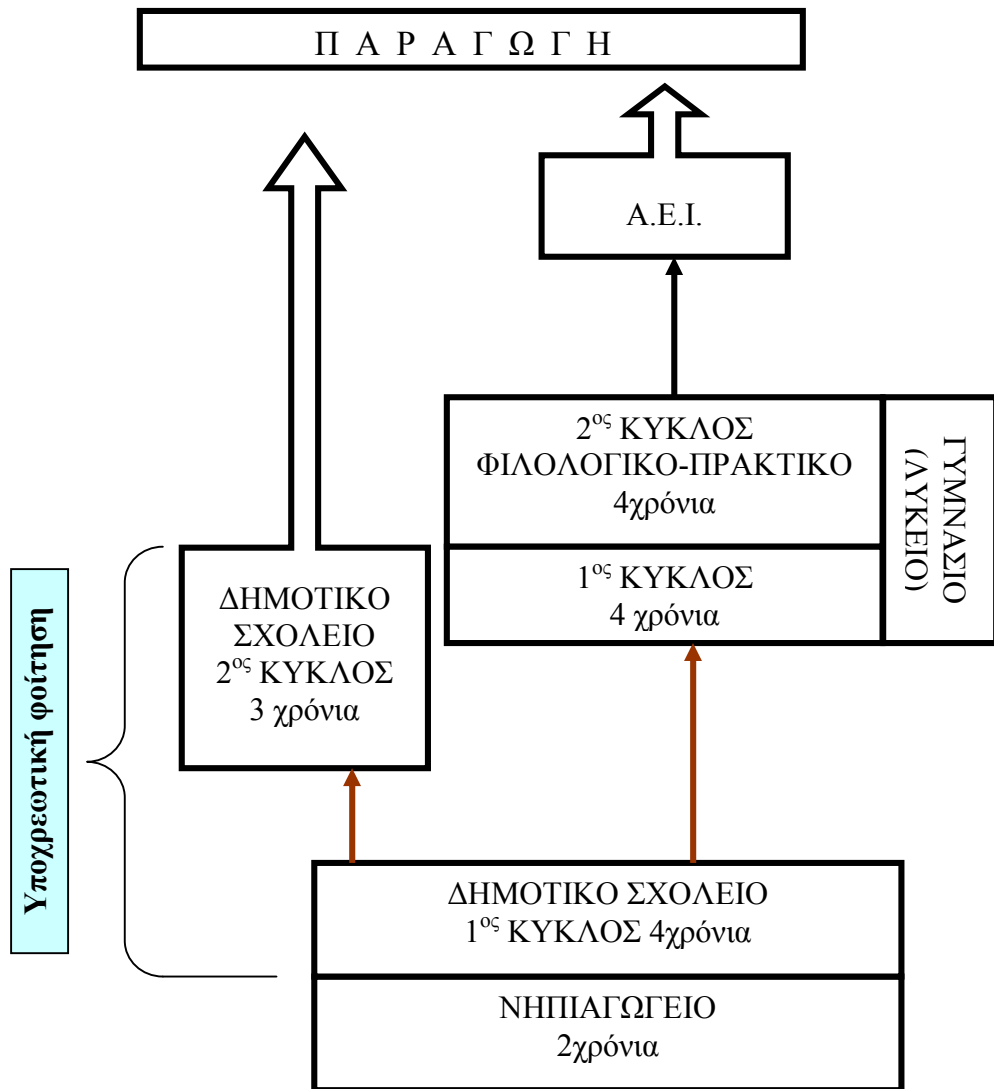
εισαγωγικές εξετάσεις →

κατατακτήριες εξετάσεις →

⁸⁵ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 49

ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΟ 1899⁸⁶

Διάγραμμα 3

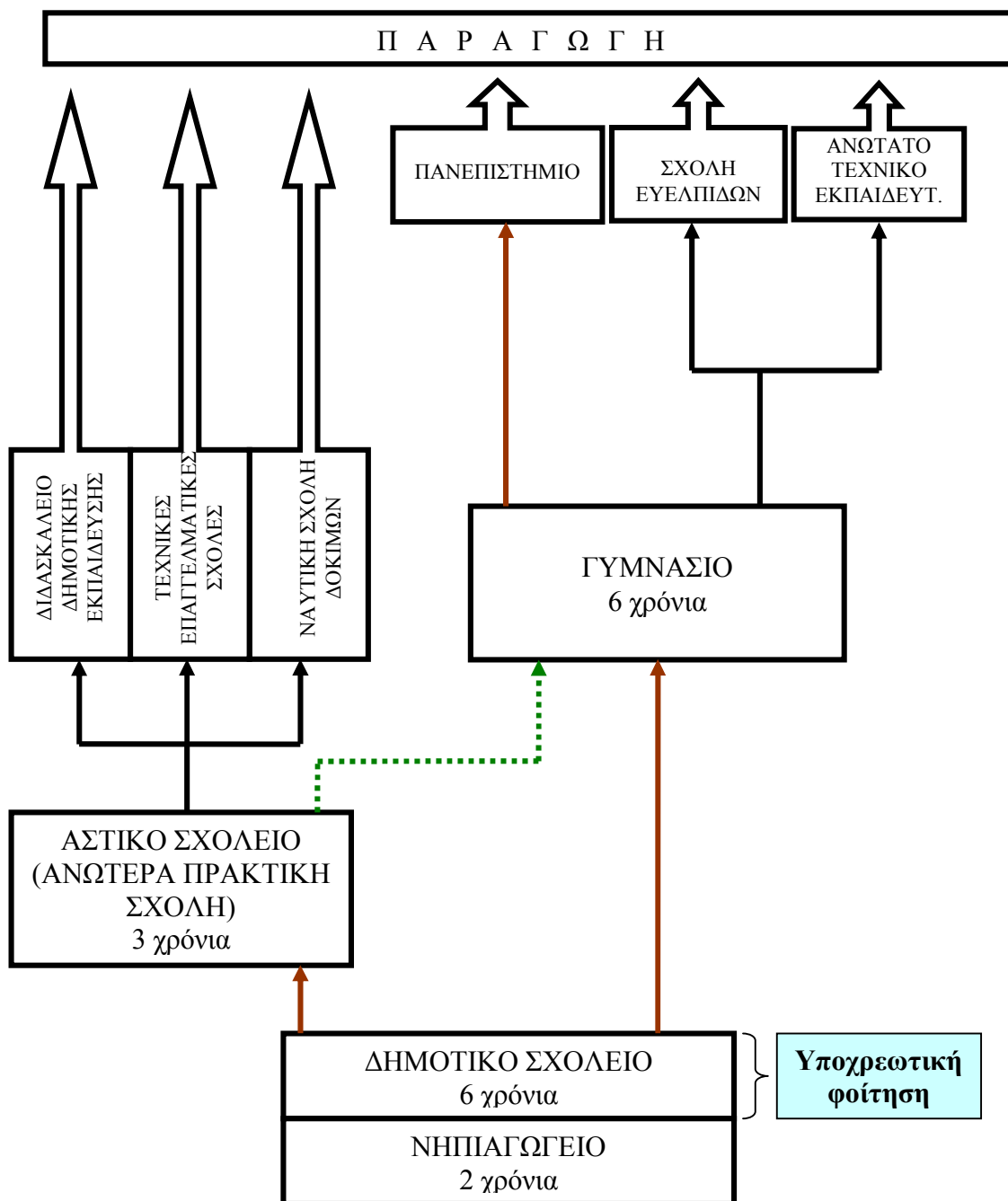

χωρίς εξετάσεις

με εξετάσεις

⁸⁶ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 55

Διάγραμμα 4

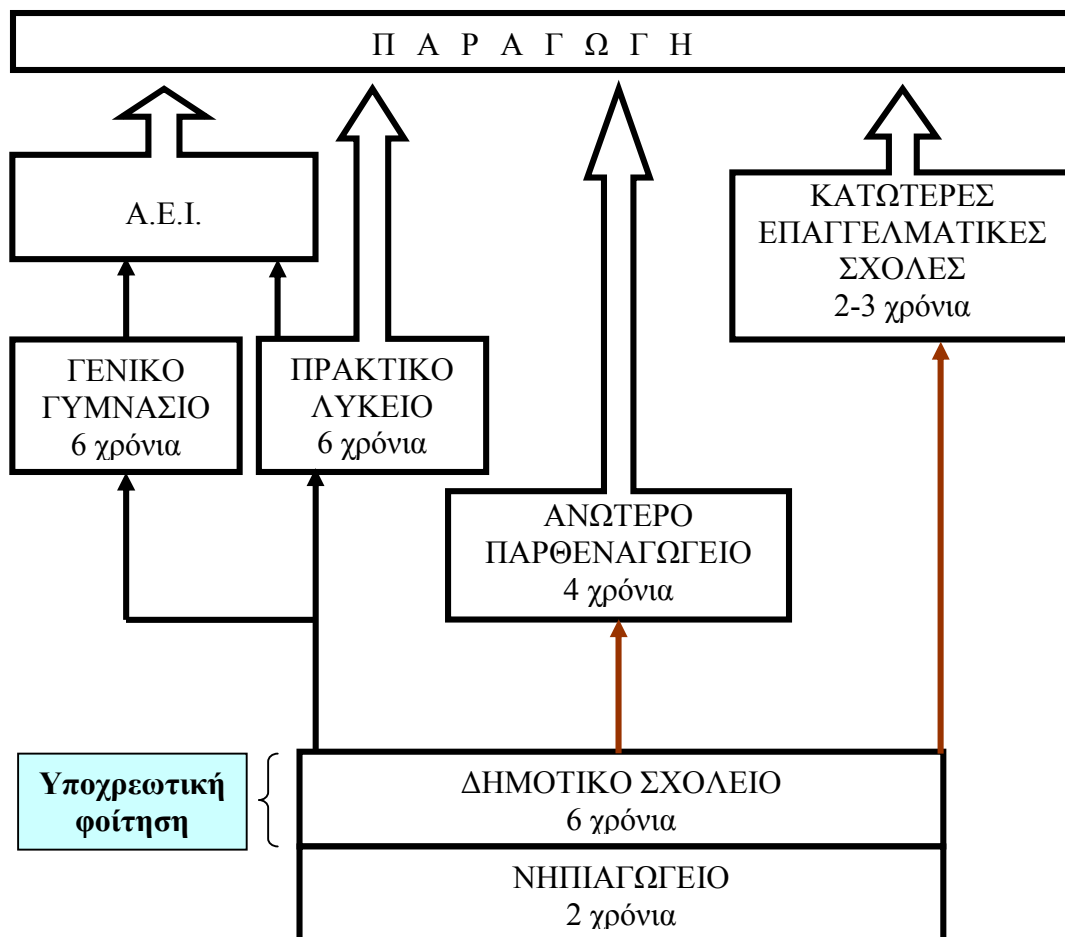
Χωρίς εξετάσεις

Με εξετάσεις

Κατατακτήριες εξετάσεις

⁸⁷ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 65

Διάγραμμα 5

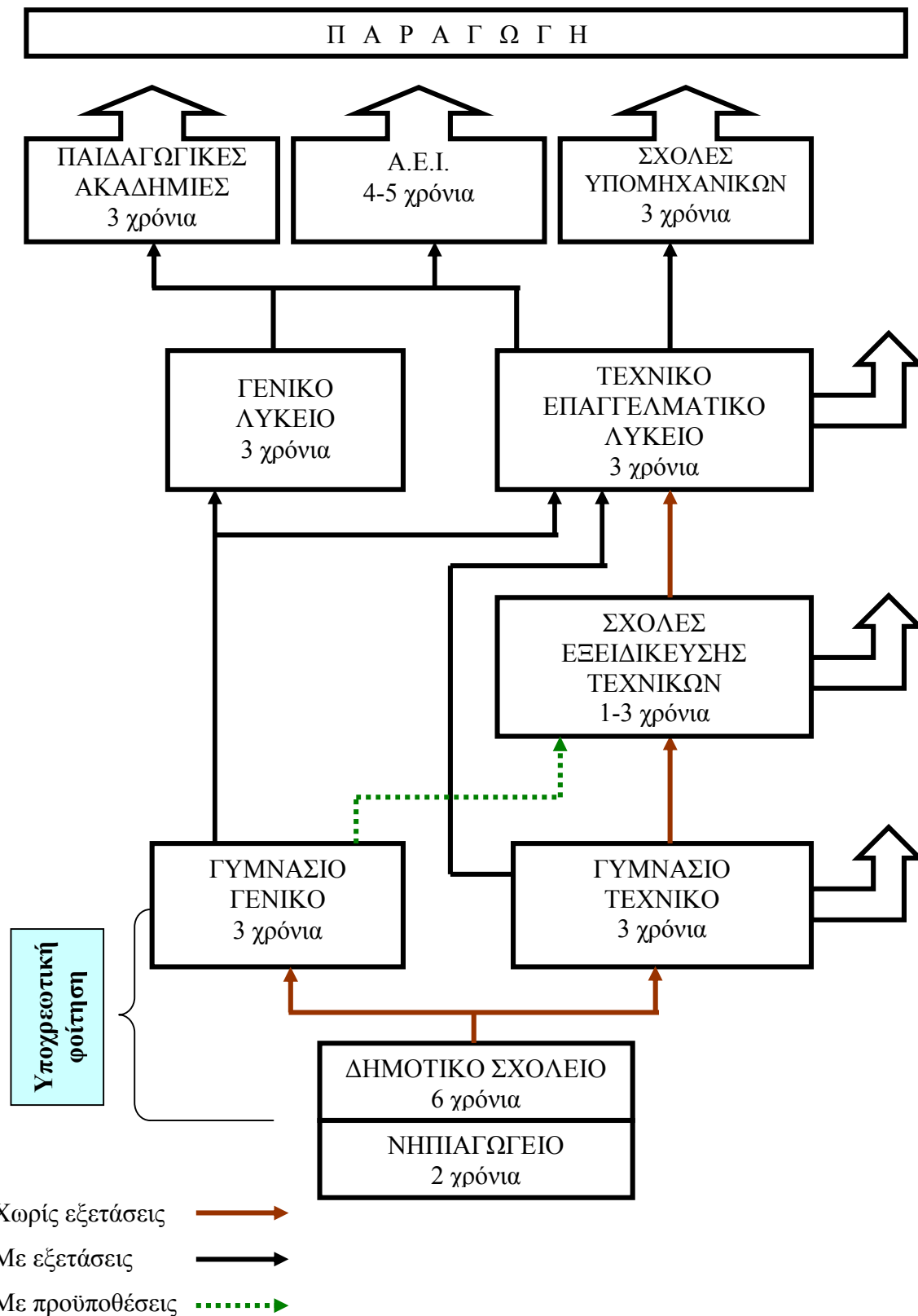

Χωρίς εξετάσεις
Με εξετάσεις

⁸⁸ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 82

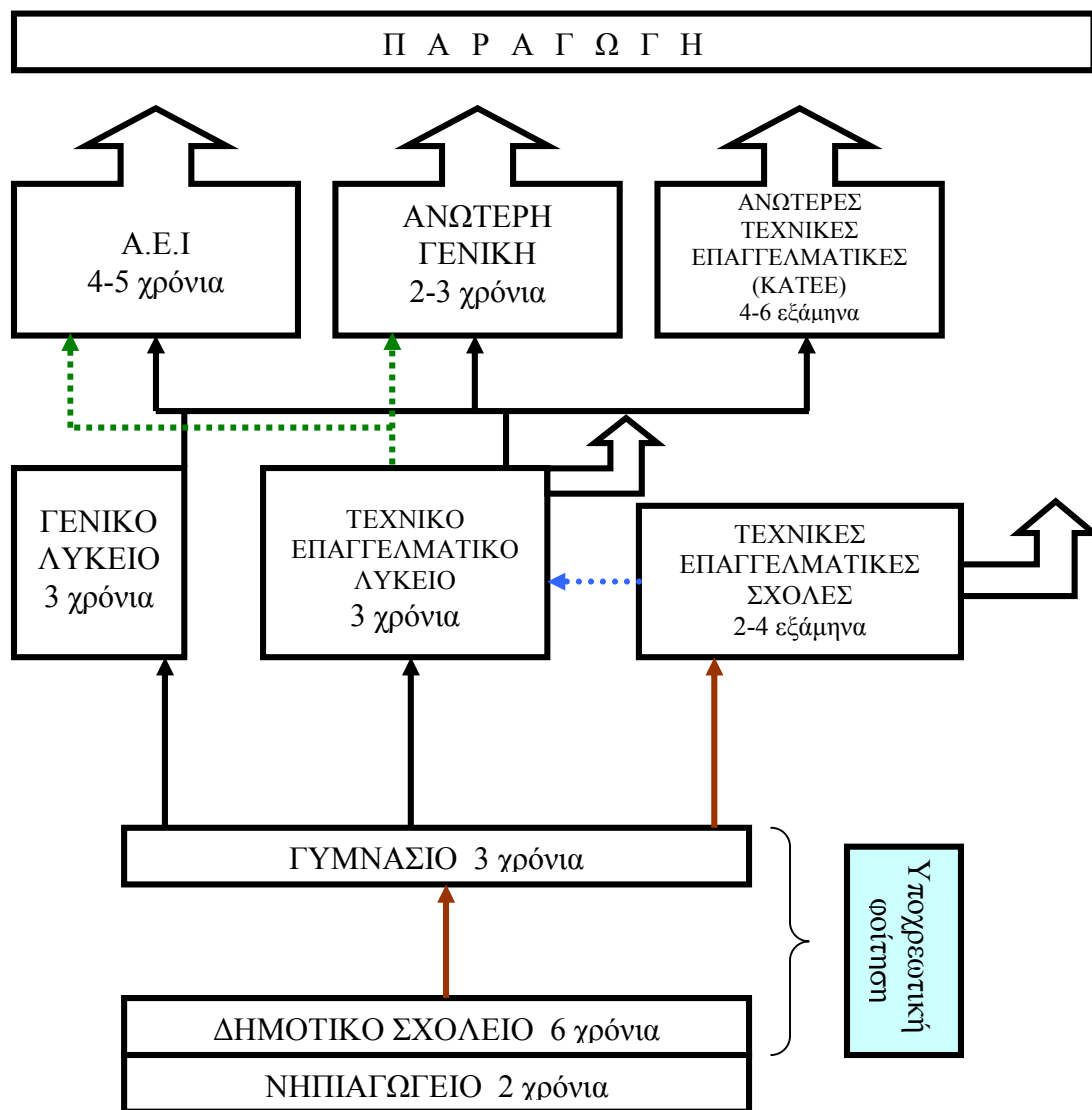
ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΟ 1964⁸⁹

Διάγραμμα 6

⁸⁹ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 102

Διάγραμμα 7

Χωρίς εξετάσεις →

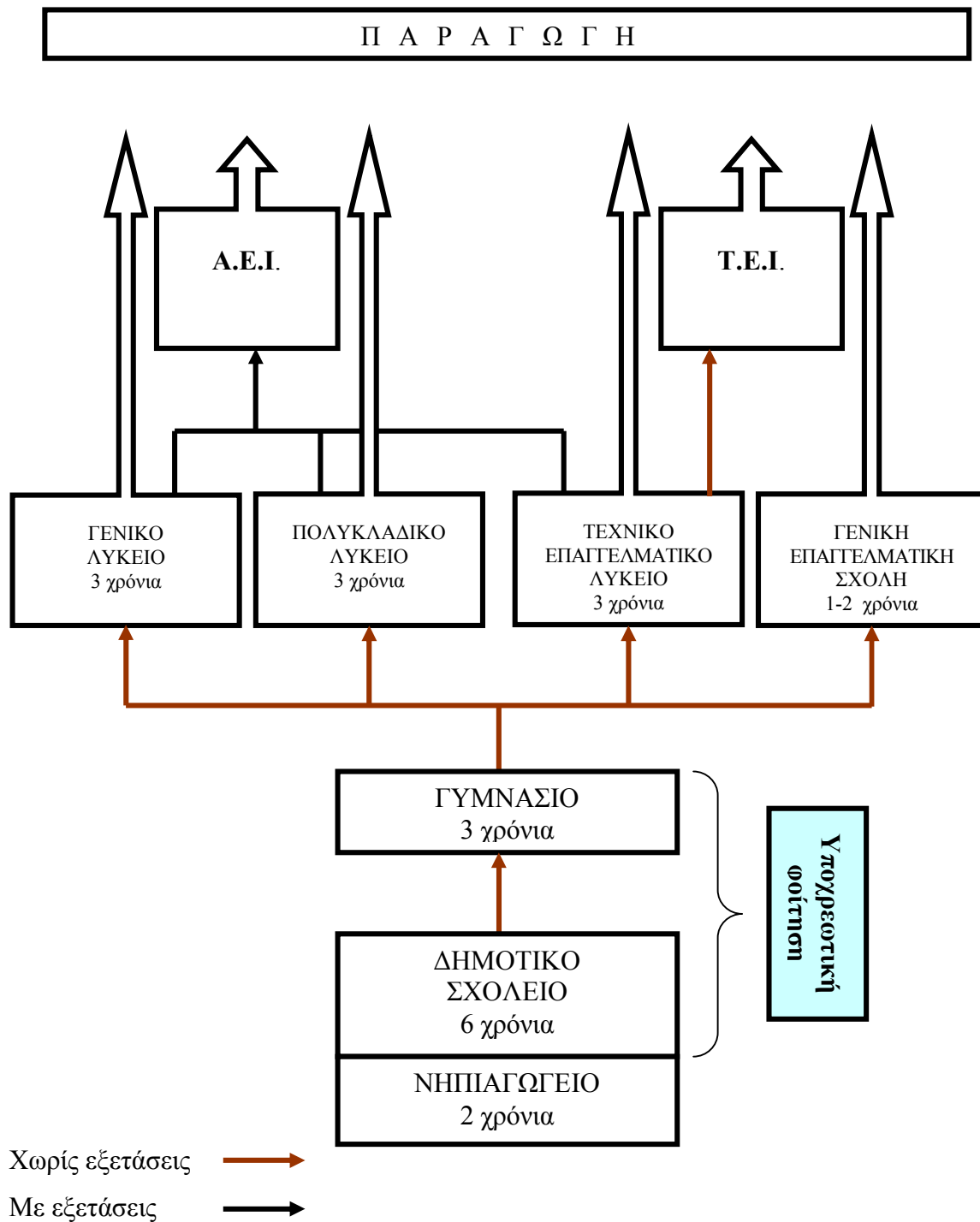
Με εξετάσεις →

Κατατακτήριες εξετάσεις →

Υπό όρους →

⁹⁰ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 114

Διάγραμμα 8

⁹¹ Σ. Μπουζάκη, Νεοελληνική Εκπαίδευση, Gutenberg, Αθήνα 1991, σελ. 126

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

1. Γέρου Θ., Η ελληνική παιδεία, Μαλλιάρης-Παιδεία, Θεσσαλονίκη 1996
2. Δημαρά Α., Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Ερμής NEB, Αθήνα 1986
3. Ευαγγελόπουλου Σπ., Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Δανιά, Αθήνα 1987
4. Κιτρομηλίδη Π., Νεοελληνικός Διαφωτισμός, ΜΙΕΤ, Αθήνα 1996
5. Μπουζάκη Σηφ., Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-985), Gutenberg, Αθήνα 1991
6. Πολυχρονόπουλου Π., Παιδεία και πολιτική στην Ελλάδα, Καστανιώτη, Αθήνα 1980
7. Φραγκουδάκη Α., Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση, Κέδρος, Αθήνα 1992
8. Χατζηστεφανίδη Θ., Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Παπαδήμα, Αθήνα 1986
9. Ελλάδα. Ιστορία και Πολιτισμός, τόμ. 5^{ος}, σελ. 194-214, Μαλλιάρης-Παιδεία, Αθήνα 1995
10. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΑ΄, σελ. 328-359, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975
11. Ν. 1566/1985, ΦΕΚ 167, 30-9-1985